

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM
Öğretmen El Kitabı

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM

Öğretmen El Kitabı

“Çocuk İşçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı”
Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı
kapsamında Doç. Dr. Murat Gürkan GÜLCAN'ın
katkılarıyla hazırlanmıştır.

Kitabın Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Öğretmenin Rolü
bölümünde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca
Prof. Dr. Işıl Bulut ve Doç. Dr. Murat Gürkan Gülcan'ın
katkılarıyla hazırlanan Çocuk İşçiliği ile Mücadelede
Öğretmen El Kitabı'ndan yararlanılmıştır.

Çocuk İşçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı'nın
hazırlanması sırasında resim arşivleriyle destek
sağlayan:

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Vakfı'na,
Genç Hayat Vakfı'na, Çocuk Vakfı'na ve
Uluslararası Çalışma Örgütü'ne teşekkür ederiz.

Çocuk İşçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Genel Yayın No: 72
ISBN: 978-975-455-288-1

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM
Öğretmen El Kitabı

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM

Öğretmen El Kitabı

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ASPB** : Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- BM** : Birleşmiş Milletler
- ÇSGB** : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- EFA** : Herkes İçin Eğitim
- E-METİP** : Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi
- ILO** : Uluslararası Çalışma Örgütü
- IPEC** : Çocuk İşçiliği'nin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı
- MEB** : Milli Eğitim Bakanlığı
- RTÜK** : Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
- TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu
- UNESCO** : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
- UNICEF** : Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm

Kavramsal Çerçeve

1.1	Çocuk İşçiliğinin Tanımlanması.....	10
1.1.1	Çocuk Kimdir?.....	10
1.1.2	Çocuk İşçi ve Çocuk İşçiliği.....	11
1.1.3	Çalışan Çocuk Tanımı.....	12
1.1.4	Çocuk İşçiliği ve Nedenleri.....	13
1.1.5	Çocuk İşçiliğinin Çocuk Üzerindeki Etkileri.....	20
1.2	Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği.....	28
1.2.1	Dünyadaki Mevcut Durum.....	28
1.2.2	Türkiye’deki Mevcut Durum.....	31
1.3	Hukuksal Boyut.....	41
1.3.1	Uluslararası Sözleşmeler.....	41
1.3.2	Ulusal Mevzuat.....	44
1.4	Çocuk İşçiliğini Önlemeye Yönelik Olarak Yürütülen Çalışmalar 48	
1.4.1	Ulusal İstihdam Stratejisi.....	49
1.4.2	Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)	51

2. Bölüm

Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Eğitimin Rolü

2.1	Eğitimin Önemi.....	56
2.2	Çalışan Çocuk Eğitim İlişkisi.....	62
2.3	Eğitime Devam Etmeme Nedenleri.....	63
2.3.1	Sosyal Nedenler.....	63
2.3.2	Ekonomik Nedenler.....	63
2.3.3	Kültürel Nedenler.....	65
2.3.4	Demografik Nedenler.....	65
2.3.5	Sağlık Nedenleri.....	65

2.3.6	Bürokratik Nedenler.....	65
2.3.7	Diğer Nedenler.....	66
2.4	Çocuk İşçiliğinin Eğitime Etkisi.....	66
2.5	Çocuk İşçiliğini Önlemeye Yönelik Eğitim Modelleri ve Uygulamalar.....	67
2.5.1	Yerinde Eğitim Modelleri.....	67
2.5.2	Yetiştirici ve Tamamlayıcı Sınıflar ve Kurslar.....	68
2.5.3	Gezici Okullar ve Sınıflar.....	69
2.5.4	Okulun Kayıt ve Tespit Görevi.....	69
2.5.5	Gezici Öğretmenler.....	70
2.5.6	Hiç Okula Devam Etmeyen Çocuklar.....	70
2.5.7	Sınıf Yükseltme.....	70
2.5.8	Eğitim Modellerini Destekleyici Yapılar.....	71
2.6	Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Okulun ve Öğretmenin Rolü... ..	71
2.6.1	Öğretmenlerin Öğrencilere Karşı Sorumlulukları.....	72
2.6.2	Öğretmenlerin Aileye ve Topluma Karşı Sorumlulukları.....	76
2.6.3	Öğretmenlerin Sorunları.....	79
2.7	Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Etkinlikler.....	80
2.7.1	Motivasyon Artırma.....	80
2.7.2	Öğretmenin Yararlanabileceği Teknikler.....	82
2.7.3	Eğitimde Dikkat Edilmesi Gereken Konular.....	84
2.7.4	Yöneltme ve Mesleki Rehberlik.....	88
2.7.5	Mesleki Rehberlikte Öğretmenlerin Görevleri.....	89
2.7.6	Rehber Öğretmenin (Psikolojik Danışman) Görevleri.....	90
2.7.7	Anne-Baba Eğitimi.....	93

3. Bölüm

Çocuk İşçiliği İzleme Sistemi

3.1	Kurumlar Arası İzleme Sistemi.....	96
3.1.1	İlgili Kuruluşlar ve Koordinasyon.....	96
3.1.2	Geçici Yerleşim Alanları.....	96
3.1.3	Sağlık Önlemleri.....	97
3.1.4	Sosyal Hizmetler.....	97
3.1.5	Eğitim Hizmetleri.....	97
3.1.6	Din Hizmetleri.....	97

3.1.7	Güvenlik Hizmetleri.....	98
3.1.8	Bilgilendirme.....	98
3.1.9	Eylem Planı.....	98
3.1.10	Projelerin Desteklenmesi.....	98
3.1.11	İzleme Kurulu.....	98
3.2	Milli Eğitim Bakanlığı Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin Çocuklarını İzleme Sistemi (2016/5 sayılı Genelge).....	99
3.2.1	Çocukların Tespiti.....	100
3.2.2	Listenin İlgili Milli Eğitim Müdürlüğüne Teslimi.....	101
3.2.3	Bilgilendirme Çalışmaları.....	101
3.2.4	İzleme Çalışmaları.....	101
3.2.5	Eğitime Erişim İçin Gerekli Tedbirlerin Alınması.....	102
3.2.6	Fiziki Ortamların Düzenlenmesi.....	102
3.2.7	Eğitim Programları ve Öğretmen Görevlendirme.....	102
3.2.8	Özel Eğitim İhtiyacı ve Rehberlik.....	104
3.2.9	Hayat Boyu Öğrenme.....	104
3.2.10	Telafi Programları.....	104
3.2.11	Öğrenci İhtiyaçlarının Karşılanması.....	104
3.2.12	Koordinasyon, Takip ve Raporlama.....	105
	Notlar - Sloganlar.....	106
	Kaynakça.....	107
	İlgili İnternet Adresleri.....	111

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM
Öğretmen El Kitabı

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM

Öğretmen El Kitabı

BÖLÜM 1

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bölüm 1 Kavramsal Çerçeve

1.1 Çocuk İşçiliğinin Tanımlanması

Çocuk işçiliği, tüm dünyada yaygın olarak görülmektedir. Az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, Latin Amerika, Ortadoğu, Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan ülkeler ve hatta bazı gelişmiş ülkelerde çocuk işçiliği toplumsal ve dünya genelinde küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak, kentlerde yaşayan çocuklar sanayi ve hizmet sektörlerinde çalıştırılırken, kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar ağırlıklı olarak tarımda ve geleneksel olarak hayvancılık alanında çalıştırılmaktadır. Çocuklar her türlü çalışma koşulunda zihinsel, fiziksel, duygusal, ruhsal ve ahlaki olarak olumsuz etkilenmekte ve sömürüye maruz kalmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde mevzuat eksikliğinin de olması nedeniyle çocuklar düşük ücretle çalıştırılmakta, örgütsüz işgücü ve daha kolay işten çıkarılabilir gibi nedenlerle işverenler tarafından tercih edilmektedir.

1.1.1 Çocuk Kimdir?

Türkiye'nin de onayladığı Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1 inci maddesi, 18 yaşından küçük herkesi "**çocuk**" olarak tanımlamaktadır.

Ülkeler arasında karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmak, hizmetlerin koordinasyonunu sağlamak gibi nedenlerle çocukluk dönemini kronolojik yaş kriterinde tanımlamak her ne kadar kolaylık sağlıyorsa da çocukluk sadece yaş kriteri içinde sınırlandırılacak bir kavram değildir.

Çocukluk; bebeklik ve ergenlik arasında yer alan bir dönem olarak değerlendirilmekte, çocukların yetenek ve yeterliliklerinin kronolojik

yaşa pek de bağlı olmadığı kabul edilmektedir. Farklı kültürlerde çocukluk gerek yaş, gerekse işlevler açısından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bu farklı tanımlara karşın çocuğun fiziksel, sosyal, zihinsel ve psikolojik yönlerden yetişkinlerden farklı bir birey olduğu ve bu yönlerdeki gelişimlerinin sağlıklı biçimde gerçekleşmesi için yetişkinlerden daha farklı sağlık, bakım, koruma ve destek hizmetlerine ihtiyaçları olduğu bir gerçektir.

Her ne kadar hemen her toplum açısından çocuklar “toplumun geleceği” olarak görülseler de çocuklar sağlık, eğitim, güvenlik gibi pek çok konuda ciddi sorunlar yaşamaktadırlar. Çalışmak zorunda bırakılma günümüzde çok sayıda çocuğun maruz kaldığı sorunlardan bir tanesidir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2017 raporuna göre bugün dünyada 64 milyonu kız ve 88 milyonu erkek olmak üzere 152 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. (*Global Estimates of Child Labour, Results And Trends, 2012-2016 – ILO, 2017*)

Bu çocukların 73 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Bu çocuklar, yeterli eğitimden, sağlık hizmetlerinden ve temel özgürlüklerden yoksun biçimde çalışmaktadır. Bu nedenle çocuğun ve çocukluk döneminin bir toplumda ve kültürde nasıl algılandığı önem taşımaktadır.

1.1.2 Çocuk İşçi ve Çocuk İşçiliği

İşçilik kavramı bazen farklı anlaşılmaktadır; buradaki anlamı ile işçilik “ekonomik işler”, yani ücret karşılığında ve tam zamanlı yapılan işler anlamındadır.

Çocuk işçiliği, küresel ölçekte oldukça yaygın bir kavramdır. Ancak, her ülkenin tarihi ve sosyal yapısının farklı olması, çocuk işçiliği olgusuna ortak bir tanımlama yapılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, uluslararası düzeyde kabul görmüş belgelerde yer alan tanımlar oldukça yol gösterici olmakta ve kabul görmektedir.

ILO'ya göre çocuk işçiliği, çocukların çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltен, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesi olarak ifade edilmektedir.

Bununla beraber, BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), çocuk işçiliğini “çocuğun yaşına ve işin türüne bağlı olarak, minimum çalışma saatini aşan ve çocuğa zararlı olan iş” olarak tanımlamıştır.

Mevzuatımızda ise çocuk işçiliğinin tanımı, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71 inci maddesine dayanılarak çıkarılan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 4 üncü maddesinde yapılmıştır. Bu maddeye göre; çocuk işçi, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi olarak tanımlanmıştır.

Çocuk işçiliği çocuklara fiziksel, mental, ahlaki açıdan zarar veren ve onları eğitimden yoksun bırakarak zedeleyen, istismar eden bir çalıştırma biçimidir. Çocuk işçiliği, çocuğun temel hakkı olan sağlıklı yaşama ve gelişme hakkı ile eğitim alma hakkını engeller. Çocuk işçiliği zararlıdır. Çocuğun bedensel, ruhsal, duygusal ve sosyal gelişimini tehdit eder.

1.1.3 Çalışan Çocuk Tanımı

ILO'ya göre; çocukların yaptıkları işlerin hepsi, ortadan kaldırılmak istenilen çocuk işçiliği kategorisine girmemektedir. Çocukların sağlıklarına ve kişisel gelişimlerine zarar vermeyecek ya da eğitimlerini aksatmayacak işler yapmalarına olumlu bakılmaktadır. ILO'nun 2017 yılı raporuna göre dünyada çalışan çocuk tanımı kapsamında 218 milyon çocuk bulunmaktadır. Çocuğun evde anne ve babasına yardım etmesi, aile işletmesinde belirli sorumluluklar üstlenmesi, eğitimini sekteye uğratmayacak şekilde okul saatleri

dışında ve tatillerde cep harçlığı kazanacak kimi işleri yapması “çalışan çocuk” kavramı kapsamında değerlendirilmektedir.

Çocuğun gelişimine ve aileye katkı sağlayan, çocuğa beceri ve deneyim kazandıran, onu üretken bir yetişkin olarak toplumsal hayata hazırlayan bu tür faaliyetler, çocuk işçiliği kapsamında değil, çalışan çocuk kavramı içinde değerlendirilmektedir. Çalışan çocuk kavramı çocuğun gelişimine uygun işlerde korunarak, kollararak ve gözetilerek çalışmasını ifade etmekte ve başarma, sorumluluk alma, üretme, takdir ve kabul görme gibi gelişimi açısından büyük önem taşıyan duyguları yaşamasına olanak sağlayan eylemleri içermektedir.

1.1.4 Çocuk İşçiliği ve Nedenleri

Çocuk işçiliğinin nedenleri dünyada ve Türkiye’de benzerlikler göstermekle birlikte, coğrafi, ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerle farklılıklar da göstermektedir. Bu bölümde çocuk işçiliğinin nedenleri dünyada ve Türkiye’de ayrı ayrı incelenecektir.

1.1.4.1 Dünyada Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuklar dünyanın her yerinde yetişkinlere karşı en savunmasız gruplardır. Bu bakımdan tüm diğer istismar türlerinde olduğu gibi çalışma konusunda da en çok çocuklar istismara uğramaktadır.

•Çocuk işçiliğinin birincil nedeni kuşkusuz yoksulluktur. Yoksulluk, çocuk işçiliğini tetikleyen en büyük itici güçtür. Çalışan yetişkinlerin geliri, ailenin hayatını idame ettirmesi için yeterli olmadığına, özellikle kalabalık ailelerdeki çocuklar, küçük ailelere kıyasla çalışma hayatına daha kolay dahil olmaktadır.

•Gelenekler, kültürel ve sosyal tutum ile davranışlar çocuk işçiliğinin önemli nedenleri arasındadır. Çalışma hayatının çocukların kişilik gelişimi ve beceri kazanmaları üzerinde etkili olduğu yönünde yaygın bir görüş bulunmaktadır. Ebeveynlerinin izinde, aile içinde ilerlemesi beklenen ve istenen çocuğun, erken yaşta işi öğrenmeye

başlaması geleneksel olarak kabul görmektedir. Çocuk işçiliği, kültürel yapıya, tutum ve alışkanlıklara o kadar derinden yerleşmiş olabilir ki, ebeveynler çocuk çalıştırmanın yasadışı olduğunu bile fark edemeyebilirler.

•Başka bir geleneksel bakış açısı da kızların eğitime erkek çocuklardan daha az ihtiyaç duydukları ve bu nedenle erken yaşta okulu terk edebilecekleri görüşüdür. Bu düşüncenin hakim olduğu bölgelerde, kız çocuklar açısından okula gitmenin hiçbir anlamı bulunmamaktadır. Kültürel değerler, dini referanslar, kız çocukların erken yaşta evlendirilmesi gibi sebepler kız çocukları eğitimden koparmaktadır. Ayrıca, geleneksel olarak kızların eğitimlerine yatırım yapmak yerine, yetişkinlere yardımcı olmak üzere çalıştırılmaları daha yaygın bir tutumdur.

•Okulun etkililiği ve kaliteli eğitim çocuk işçiliğinin önlenmesinde önemli faktörlerdendir. Eğitim sistemlerinde, okullaşma düzeyinin düşük olması ve eğitimde kapasite yetersizlikleri çocuk işçiliğine sebep olan faktörler arasındadır. Birçok aile ve çocuk açısından okullarda verilen eğitim geleceğe yatırım açısından iyi bir alternatif olarak değerlendirilmemekte; eğitim yüksek maliyetli ve getirisi olmayan bir zaman kaybı olarak görülmektedir. Verilen eğitim kalitesiz ve ihtiyaçları karşılamaktan uzak olarak algılanmaktadır.

•Hızlı nüfus artışı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçiliğini etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çocukların, gelişmiş ülkelerdeki çocuklara oranla daha küçük yaşta ekonomik faaliyetlere katıldığı görülmektedir.

•Sanayileşme ile birlikte büyük şehirlere göç hareketi çocuk işçiliği ile ilgili bir diğer önemli nedendir. Göç ve çarpık kentleşmenin yanı sıra adaletsiz gelir dağılımı, çocuk işçiliği sorununu körüklemektedir.

Bu faktörlerin sonucu olarak, çok sayıda çocuk, vasıfsız işgücü olarak çalışma hayatına katılmaktadır. Çalışma hayatına katılan çocuk ise kademeli olarak eğitim hayatından kopmaktadır. Bazıları okuryazar bile olmayan bu çocuklar hayatları boyunca zihinsel, fiziksel, duygusal, sosyal ve ahlaki gelişimleri için gereksinim duyacakları temel eğitim olanaklarından yoksun olarak büyümektedirler.

1.1.4.2 Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Sosyal ve ekonomik durum analizleri 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında yapılmış olan çocuk işgücü araştırmalarına dayalı güncel veriler, Türkiye’de 893.000 çocuk işçi olduğunu göstermektedir. Çocuk işçiliğini önlemeye yönelik yürütülen projelerden elde edilen veriler ve iş müfettişlerinin saha araştırmalarının sonuçları değerlendirildiğinde, çocuk işçiliğinin temel nedenleri konusunda genel bir uzlaşa olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlar, çocuk işçiliğinin nedenlerine ilişkin uluslararası alanda yapılan çalışmaların sonuçları ile büyük oranda örtüşmektedir.

Çocuk işçiliği sorunu, çok nedenli ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Çocuk işçiliğine sebep olan faktörlerin hepsi birbiri ile yakından ilişkilidir. Bu faktörlerin başında yoksulluk ve işsizlik gelmektedir. Ebeveynlerin işsizliği ve yetersiz hanehalkı geliri, çocukların çalışmalarına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, gelir kaynakları kıt olan ailelerin çocuklarını okula göndermekten kaçınması ve eğitimsizliği çocuk işçiliği sonucunu doğurmaktadır.

Çocuk işçiliğinin başlıca nedenlerine aşağıda ayrıntılı olarak yer verilmiştir:

a) Yoksulluk

Bütün araştırmalar ve bu alanda yürütülen çalışmalar, çocuk işçiliğinin temel nedeninin yoksulluk olduğunu göstermektedir. Ailelerin yeterli ekonomik gelire sahip olmamaları ve devamında yaşanan ekonomik güçlükler, ailelerin çocuklarını okuldan alarak çalışmaya itmelerine neden olmaktadır.

2012 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Çocuk İşgücü Anketi sonuçları da bu durumu destekler niteliktedir. Sonuçlara göre, çalışan çocukların % 49,8’i bir okula devam ederken, % 50,2’si okula devam etmemektedir. Ayrıca, ekonomik işlerde faaliyet gösteren 6-17 yaş grubundaki çocukların % 41,4’ü “hanehalkı gelire katkıda bulunmak”, % 28,7’si ise “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” amacıyla çalıştıklarını ifade etmiştir.

İşsizlik, adaletsiz gelir dağılımı, ekonomik kriz, ülke kaynaklarının

verimli kullanılmaması, hızlı nüfus artışı, göç, plansız ve çarpık şehirleşme, kayıt dışı ekonomi gibi birçok alt faktör de çocuk işçiliğinin yoksulluk ana başlığı altındaki nedenleri arasında sayılmaktadır.

Bundan dolayı, çocuk işçiliğini önlemeye yönelik faaliyetlerin uzun vadede kalıcı ve etkin olması için uygulanacak strateji ve politikalarda, yoksulluğu ve yoksulluğa yol açan tüm alt faktörleri, nedenleriyle birlikte ortadan kaldıracak önlemlere öncelik verilmesi gerekmektedir.

b) Eğitim Hizmetlerine Erişememe

Çocuk işçiliği ile eğitim arasında doğrudan bir ilişki vardır. Çocuk okulda değilse bir işte olma olasılığı yüksektir. Eğitimsizlik, çocuk işçiliğinin nedenleri arasında üzerinde durulması gereken en önemli unsurlardan bir tanesidir.

Çalışan çocuklar çoğu zaman okula devam edememekte, hem çalışıp hem okula giden çocuklar ise okulda yeteri kadar başarı gösteremeyerek zorunlu eğitimlerini yarıda bırakmaktadır. Dolayısıyla gelecekte çalışma yaşamları için gerekli donanımdan yoksun kalmaktadırlar.

Zorunlu eğitimin 1997'de 8 yıla çıkarılmış olmasının, Türkiye'de çocuk işçiliğinin azaltılmasına büyük etkisi olmuştur. TÜİK verilerine göre, 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların oranı 1994 yılında % 15,2 iken 1999 yılında % 10,3'e düşmüştür. Söz konusu düşüşte zorunlu eğitimin büyük katkısı olduğu açıktır. Zorunlu eğitimin 2012 yılında 12 yıla çıkarılmış olmasının da çocuk işçiliği üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğu düşünülmekle birlikte; 2012 yılından bu yana çocuk işgücü anketi tekrarlanmadığı için etkileri net olarak bilinmemektedir.

Eğitim olanaklarına erişimde yaşanan zorluklar, eğitim kurumlarında fiziki koşulların yetersizliği, eğitimi olanın çalışma hayatına girebilmek için tek başına yeterli olmayışı, özellikle yoksul ailelerin çocukların eğitimini ek maliyet olarak görmeleri, ailelerin eğitim konusunda bilinçsizliği gibi unsurlar eğitime devamı azaltan ve çocuk yaşta çalışma yaşamına atılmayı tetikleyen diğer etkenlerdir.

c) Göç

Türkiye’de, kırsal yerleşimden kentsel yerleşime ve tarımsal ekonomiden sanayi ekonomisine geçiş süreci devam etmektedir. Kırsal kesimden ve küçük kasabalardan büyük ve sanayileşmiş kentlere doğru yaşanan göç, çocuk işçiliğine etki eden nedenlerden biridir.

Kırsal alanlardan kentsel alanlara göç eden aile fertlerinin şehirlerde vasıfsız işgücü konumunda olmaları sebebiyle işsizlik sorunu yaşamaları, hanehalkı gelirinin azalması ve bu ailelerin yetersiz eğitim düzeyleri, sınıflar arası ekonomik ve sosyal dengesizliğin büyümesine ve çocukların emek piyasalarına itilmesine sebep olmaktadır.

Özellikle 2011 yılından bu yana pek çok ülke ve bölgede yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle farklı ülke vatandaşları uluslararası koruma bulmak amacıyla Türkiye’ye göç etmektedir. Ülkemiz kendi sınırları dışında dahi olsa dış gelişmelere kayıtsız kalmamış, yaşanan trajedilerden etkilenen yabancılara insani yardım sağlamada oldukça cömert davranmıştır.

Ülkemiz, her ne kadar göç etmek durumunda kalan yabancıların yaşam koşullarını iyileştirmek adına pek çok faaliyet gerçekleştirse de özellikle güney ve doğu bölgelerimizde savaştan kaçan aileler maddi yetersizlikler sebebiyle çocuklarını emek piyasalarına yönlendirmek durumunda kalmışlardır. Bu durum, küçük ve kayıt dışı çalışan iş yerleri tarafından ucuz işgücü olarak görülen yabancı çocuk işçiler sorununun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

d) Yetişkin Aile Bireylerinin İşsizliği

Aile bireylerinin işsizliği, çocuk işçiliğine neden olarak görülen tüm unsurların bir sonucudur. Yetişkinlerin istihdam imkânı bulamamasının altında ülkedeki genel ekonomik şartlar yanında, bireylerin istihdam edilmelerini sağlayacak eğitim, bilgi ve beceriden yoksun olmaları gibi bir dizi neden bulunmaktadır. Bunun yanında çocukların çalışma yaşamına girmesi de yetişkin işgücüne olan ihtiyacı azaltmakta ve yetişkinlerin istihdam alanlarını daraltmaktadır.

Çalışan çocukların işgücü piyasalarından çekilmesiyle birlikte,

ailelerdeki yetişkin bireylere istihdam olanakları yaratılması, yetişkin bireylere gelir getirici faaliyetlerle ilgili bilgi ve beceri kazandırılması ve ekonomik imkânlar sağlanması, çocuk işçiliğini önlemek amacıyla alınması gereken önlemlerin kalıcı olması için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

e) Geleneksel Bakış Açısı

Özellikle, tarım toplumuna has yaklaşımla, erken sanayileşme dönemine özgü sosyo-kültürel bakış açısı çocuk işçiliğini olağan karşılamakta veya bazen de gerekli görmektedir. Çünkü aile geleneğinde, çocukların çalışması, genç yaşta sorumluluk bilincini kazanması ve ailelerine maddi olarak destek olması anlayışı hüküm sürmektedir. Söz konusu bakış açısının değiştirilmesi çocuk işçiliğini önlemede büyük önem taşımaktadır.

f) Mevzuatın Eksiklikleri ve Etkin Uygulanamaması

Çocuk işçiliği ile ilgili olarak gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde çok sayıda düzenleme mevcuttur. Uluslararası sözleşmeler, Avrupa Birliği (AB) direktifi ve tavsiye kararı ulusal mevzuatımıza aktarılmış olup mevzuatımızın genel itibarıyla dünyadaki düzenlemelerle uyumu sağlanmıştır.

Ancak, çocukların yaygın olarak istihdam edildikleri 50 ve daha az işçi çalıştıran tarım ve orman işlerinin yapıldığı iş yerleri veya işletmelerin, ev hizmetlerinin ve 507 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanunu'nda yer alan üç kişinin çalıştığı iş yerlerinin, İş Kanunu gereğince denetim dışı tutulması, çocuk işçiliğiyle mücadelede önemli bir eksikliklerdir. 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, kamu ve özel sektöre ait tüm iş ve iş yerlerini, bu iş ve iş yerlerinin işveren, işveren vekili, çırak ve stajyerleri de dahil olmak üzere tüm çalışanları kapsamına almaktadır.

Mevzuatın etkin uygulanamaması çocuk işçiliğinin önlenmesini ve kontrol altına alınmasını güçleştiren bir başka nedendir. İş Kanunu kapsamında iş yerlerinin denetiminin çocuk işçiliği özelinde yeterince yapılmaması, denetim yapan kurum ve kişilerin konuya duyarlılığı ile farkındalık düzeylerinin yeterli olmaması bu alandaki diğer ciddi sorunlardır.

g) İşverenlerin Çocuk İşgücü Talebi

Kayıt dışı çalışan küçük iş yerlerinin çocuk işgücüne yönelik talepleri de çocuk işçiliğinin bir başka nedenidir. Küreselleşen dünyada çocuk işgücü en az maliyetle en yüksek karı elde etmek isteyen küçük işletmeler için önemli bir husus haline gelmiştir.

Ekonomik gelişmeler, küçük iş yerlerinin imkânlarının yetersizliği, bazı ailelerin çocuklarının meslek sahibi olabilmesi için iş yerlerinden talepte bulunmaları gibi faktörler, küçük iş yerleri tarafından çocukların ucuz ve kayıtsız işgücü olarak görülmesine ve kullanılmasına sebep olmaktadır.

1.1.5 Çocuk İşçiliğinin Çocuk Üzerindeki Etkileri

Çocukluk dönemindeki olumsuz yaşantılar, yetişkinlik dönemini de olumsuz bir şekilde etkiler. Çocukluk döneminde maruz kalınan ve çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkileyen fiziksel, duygusal ve sosyal yoksunlukların veya gelişiminin üzerinde yüklenen sorumlulukların, yetişkinlikte birey açısından olumsuz sonuçlar doğurması kaçınılmazdır.

1.1.5.1 Çocuk İşçiliği ve Fiziksel Gelişim

Fiziksel gelişim, bedensel becerilerin arttığı ve fiziksel performansın daha karmaşık hale geldiği bir süreçtir. Fiziksel gelişimi başlıca iki alanda ele alabiliriz:

Kaba motor beceriler: Vücuttaki büyük kasların kullanıldığı yürüme, çömelme, koşma, tırmanma vb. hareketlerdir. Atma, yakalama ve kol sallama gibi tek kol ya da bacak (genellikle kol) hareketleriyle ilgilidir.

İnce motor beceriler: İşaret etme, resim çizme, çatal ve bıçak kullanma, yazı yazma, ayakkabı bağlama vb. hassas el ve parmak hareketleriyle ilgilidir.

Çocukların oturma, ayakta durma ve yürüme gibi fiziksel becerileri edindikleri yaş büyük değişkenlik gösterir. Çocuğun bu becerileri edinme hızı dil, anlama, özgüven ve sosyal becerilerin edinilmesi gibi gelişimin diğer alanlarını da etkileyecektir. 17 yaşına

kadar fiziksel bakımdan büyüme hızlı devam etmektedir. İskelet ve kas gelişimi henüz tamamlanmamıştır. Bu dönemde çabuk yorulma, zorlanmalar karşısında kemiklerde kırılmalar, kas ezilmeleri, düşme ve çarpma çok sık karşılaşılan fiziksel tehlikelerdir.

6-17 yaş dönemi, çocukta kas gelişiminin henüz tamamlanmadığı bir dönemdir. Çocuklar çabuk yorulabilirler ve dikkat süreleri sınırlıdır. Çoğunlukla olası tehlikeleri hesaplayabilme güç ve becerisine sahip olmadıkları için sık sık kaza geçirebilmektedirler.

Ağır çalışma koşulları, ağır şeyler taşıma, devamlı eğilme, sürünme, uzun saatler aynı pozisyonda kalma ve çalışma ortamındaki makineler bu çocuklar için ciddi tehlikeler içerebilir ve yaralanmalara yol açabilir. Uzun çalışma saatleri ve sağlıklı çevre koşullarının olmayışı (tamirhaneler, marangozhaneler gibi kapalı mekânlarda uzun süreli çalışma, bu mekânlarda bulunan kimyasal maddeleri soluma vb.) çocukların fiziksel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yoksulluk, çocukların yeterince beslenememesine ve sağlıklı bir yetişme çevresi içinde bulunamamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla çalışan çocuklar yaşlılarına göre fiziksel anlamda daha zayıf, hastalıklara karşı daha açık ve güçsüz olmaktadır. Küçük yaşlarda birkaç yıl süreyle ağır fiziksel güçle yapılan bedensel çalışma nedeniyle, yetişkinlik dönemi için gerekli güç ve dayanıklılık küçük yaşlarda tüketilmekte ve çocuğun biyolojik gelişimi önemli ölçüde gerilemektedir.

1.1.5.2 Çocuk İşçiliği ve Zihinsel Gelişim

Eğitim, zihinsel gelişimin temelini oluşturur. Eğitimde sözel-dilsel, mantıksal-matematiksel faaliyetler çocuğun zihinsel yeteneğini artırır. Zihinsel yeterlilikleri sınırlı kalan çocuğun başarısız olma olasılığı yüksektir. Çocukluk döneminde çocuğa sağlanan özgür ortam, ilgi ve becerileri artırırken; kısıtlayıcı ortam, yaratıcılığı sınırlar. Tutarsız davranış zihinsel gelişimi olumsuz etkiler.

Eğitimde, zihinsel gelişimin temelini oluşturan en önemli dönem okul öncesi ve ilköğretim dönemidir. Ezberleme ile sınırlı olmayan bir eğitim, bilgiyi üretebilen bireyler yetiştirmek için en önemli fırsattır. Bu dönemde çocuk eğitimden olabildiğince uzun süre yararlanmalıdır.

Zihinsel gelişme temelde, bireyin düşünme yeteneğinin çeşitli basamaklardan geçerek gelişmesidir. Bu gelişim daha büyük bir yaratıcılık, hayal gücü ve bilgi sahibi olmak için daha fazla istek duymak ile tanımlanır. Okumak, yazmak, sayıları anlamak, hesap yapmak zihinsel yeteneği artırır. Bu yeterlilikler bakımından sınırlı kalan çocuğun gelecekteki öğrenmelerinde başarısız olma olasılığı yüksektir.

6-12 yaş dönemindeki (ergenliğe kadar olan dönem) zihinsel yetenekler (okuma, yazma, matematiksel işlemleri gerçekleştirme, hayal gücünü geliştirme, iyi-kötü / doğru-yanlış gibi ahlaki konularda muhakeme yapabilme gücü) çocuğun öğrenmesinin temelini oluşturmaktadır. Bu dönem okul çağı olarak nitelendirilir; çocuğun bu dönemde öğrenmeye, bilgiyi almaya ve işlemeye ihtiyacı vardır.

Çocuğa karşı çelişkili davranışlar çocuğun psiko-sosyal gelişimini olduğu kadar zihinsel gelişimini de olumsuz etkiler. İş yerinde sıkça rastlanabileceği düşünülen bu davranışlar nedeniyle çocukların zihinsel gelişimi risk altındadır.

Hangi nedenle olursa olsun çalışma yaşamına katılma çocuğu eğitimden uzaklaştırmaktadır. Eğitim yaşamından uzaklaşmak sadece çocuğun okuma-yazma, aritmetik gibi bilgileri öğrenmemesi anlamına gelmemekte; aynı zamanda gelecekte çalışma yaşamı için gerekli donanımdan yoksun olması anlamını da taşımaktadır.

1.1.5.3 Çocuk İşçiliği ve Sosyal Gelişim

Sosyal gelişim, kişinin içinde yaşadığı toplumda yer ve rol alma sürecidir. İnsan devamlı olarak sosyalleşme ve sosyal olgunluk kazanma süreci içindedir. Çocukluk, sosyalleşmenin en yoğun olduğu dönemdir. Bu dönemde insan sosyal bir varlık olarak insanlaşmasını tamamlar. Sosyalleşme çevreleri aile; yakın çevre ve arkadaş grupları; okul, öğretmenler; iş yeri, işverenler; toplum ve kitle iletişim araçlarıdır.

Aile - yakın çevre (0-7 yaş): Sosyalleşme ailede ve yakın çevrede başlar. Aile, çocuk yetiştirme anlayışına göre çocuğu biçimlendirir ve kendi kültürel özelliklerine göre sosyalleştirir. Aileden sonra okul, arkadaşlar, iş yeri ve içinde bulunduğu diğer ortamlar, çocuğun sosyalleşmesinde önemli bir yere sahiptir.

Okul (6-12 yaş): Okul, çocuğun aile dışında kendine yer edindiği en önemli yerdir. Bu dönemde bir yıllık süreçte bile çocukta önemli değişiklikler gerçekleşir. Eğitim yaşamından uzaklaşma sadece çocuğun geleceğini değil bugününü de etkilemektedir. Okulun korunaklı ortamından uzaklaşmak ve iş yerlerinin korunaksız ortamlarında zaman geçirmek, içerdği fiziksel tehlikelerin yanı sıra, çocukların sosyal yaşamını da tehdit etmektedir.

Akran grupları: Çocukluk döneminde akran grupları, çocuğun sosyal hayata uyum sağlaması ve gelecekte başarılı sosyal ilişkiler kurması için en önemli ortamlardır. Bu dönemlerde çocukta kahraman arayışı, bizlik ve aidiyet duygusu önem kazanır. 6-12 yaş dönemindeki çocuklar için arkadaş grupları ailelerinden daha önemli hale gelir. Arkadaş grupları çocuklara iyi alışkanlıklar kazandırabileceği gibi kötü alışkanlıklar da kazandırabilir. Serbest zamanı değerlendirmenin en iyi yolu, çocuğun sağlıklı etkileşim kurabileceği arkadaş grupları içinde olmasıdır.

Çocukluk dönemi sosyalleşme açısından istikrarsız bir dönemdir. Çocuğun dahil olduğu çelişkiler içeren sosyal ortamlar, onun sosyalleşmesini olumsuz yönde etkiler. Çocuklar, çalışma ortamındaki diğer yetişkinlerin ve yaşça kendinden büyük çocukların davranışlarından ciddi biçimde etkilenebilir ve onlarla özdeşim kurarak onlar gibi davranabilir. İşverenin ve çalışan diğer kişilerin alkol, uyuşturucu gibi olumsuz davranışları ve hayatı, yaşamı algılayış biçimleri burada çalışan çocuklara olumsuz model olarak onların da benzer davranışlar göstermesine neden olabilir.

Çocukların yaşlarına uygun oyun, spor ve sosyo-kültürel faaliyetlere aktif olarak katılmaları onların kişilik gelişimine önemli katkılarda bulunur. Çalışma yaşamına erken yaşlarda girmek, çocuğun sosyal yaşantısının bir başka yönü olan oyun oynama hakkını da elinden almaktadır. Yetişkinler tarafından boşa geçen zaman olarak görülebilen oyun, çocuğun kendini, duygularını ifade edebildiği, yeteneklerini geliştirebildiği, yaratıcı potansiyelini kullandığı dil, zihin, sosyal, duygusal ve motor becerilerini geliştirebildiği en önemli fırsattır. Kısaca oyun, çocuk için en doğal ve en aktif öğrenme ortamıdır.

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM
Öğretmen El Kitabı

1.1.5.4 Çocuk İşçiliği ve Psikolojik Gelişim

Çocukluk dönemi, diğer gelişim görevleriyle paralel olarak psikolojik gelişimin de en yoğun olduğu dönemdir. Özdeşim kurma ve kimlik kazanma bu dönemin önemli gelişim görevleri arasındadır.

1. Özdeşim kurma bir objeye duygusal bağlanmadır. Çocuğun bulunduğu ortamda öğretmen, ağabey, abla, amca, teyze gibi özdeşim kurabileceği kişilerin bulunması gerekir. Çocuğun kişiliği, bu kişilerle kurduğu ilişki sonucunda gelişir.

2. “Ben kimim?”, “Ne olacağım?” soruları kimlik kazanma sürecinde çocuğun zihnini meşgul eder. Örnek meslekler ve kişilikler bu dönemde çocuğun yakın çevresinde bulunmalıdır. Ancak çalışma hayatı bu bakımdan uygun bir ortam sağlamaktan uzaktır. Çocuğun ilgisini çeken mesleklerle ilgili dönemler:

Hayalci dönem (2-7 yaş): Bu dönemde çocuk hayalindeki mesleği seçer. Bu meslekler genellikle polislik, askerlik, pilotluk, uzay adamlığı vb. sembolleri olan mesleklerdir.

Gerçek öncesi (geçici) dönem (7-14 yaş): Bu dönemde çocuk, çevresinde gördüğü mesleklerden etkilenecek sık sık sahip olmak istediği mesleği değiştirir.

Gerçekçi dönem (14 üstü yaş): Çocuğun gerçekle yüzleşmeye ve içinde bulunduğu durum ile meslekler arasında gerçek bir ilişki kurmaya başladığı, bunların sonucunda hayal kırıklıklarının da yaşandığı dönemdir. Özellikle çalışan çocuklar hayalleri ile gerçek yaşantıları arasındaki farklılıklar nedeniyle bu duyguyu yoğun yaşarlar ve gerçeği kabullenmek zorunda kalırlar.

Ergenlik döneminde temel olarak başarılması gereken gelişim görevi kimlik kazanmaktır. Kimlik kazanma “Ben kimim?” sorusuna yanıt verme sürecidir. Bu sorunun yanıtını vermek çoğu zaman kolay değildir. Ergenlik dönemi bireylerin kimlik bunalımı yaşadıkları ve çeşitli seçimler yaparak bu bunalımları çözümledikleri dönemdir. Vücutta da yaşanan hızlı fiziksel değişimlerle baş etmek durumunda olan ergen tüm yaşamını sorgulamaya başlar. Zaten gelişmelerle dolu olan bu sürece bir de ağır çalışma koşulları

eklendiğinde ergenin baş etmesi gereken pek çok sorun ortaya çıkar.

Kimliğin oluşmasında anne-baba ve yakın çevre ilişkileri önemlidir. Okul ve çalışma ortamı, öğretmen ve işverenle ilişkiler bireyin kimliğini bulmasına yardımcı olabileceği gibi, onu kimlik bunalımına da sürükleyebilir. Çalışılan ortam ve işverenin temel özellikleri çocuğun psikolojisi üzerinde son derece etkilidir. Çocuktan kapasitesinin üzerinde iş beklenmesi ve bunun sonucunda sözel, fiziksel veya maaş kesimi gibi yöntemlerle cezalandırılması çocuğun kendine güvenini ve öz saygısını olumsuz yönde etkileyecektir. Özellikle 6-12 yaş çocukları bir şeyleri başarabildiklerini, kendileriyle ilgilenen yetişkinler tarafından takdir edildiklerini görmek isterler. Bu, çocuklara daha fazlasını denemek için cesaret verir. Beklentilerin gerçekçi olmaması sonucunda çocuk başarısızlık duygusu yaşadığında yeni şeyler denemek için cesaret bulamayabilir; bu da kendine olan güvenini zedeler. Bu durum ise çocuğun sorumluluk alamaması, yaratıcılığının ve üretkenliğinin körelmesi, kendine güvensizlik duygusunun pekişmesi gibi olumsuzlukları beraberinde getirir.

1.1.5.5 Çocuk İşçiliği ve Duygusal - Ahlaki Gelişim

İlköğretim çağı (6-14 yaş) çocukların duygusal ve ahlaki gelişim dönemi için en önemli dönemdir. Çocuklar bu yaşlarda çocukluktan kurtulma isteği içindedirler. Bu dönem çocuğun aynı zamanda bağımsızlığını kazanma dönemidir. Bu yaşlarda çocuğun çalışma ortamlarında bulunması; kendini çalışmak zorunda ve baskı altında hissetmesi çocuğun duygusal gelişimini olumsuz yönde etkileyecek ve bağımsız bir kişilik oluşturmasını engelleyecektir.

Bu dönemde çocuk, engellenmeye karşı koyma, tanınma, kabul görme gibi kendini gerçekleştirme açısından önem taşıyan duygu, tutum ve davranışları yoğun olarak yaşar. Kendini değersiz görme eğiliminin arttığı bu dönemde çocuk kendisine yeteri kadar değer verilmediğini düşünebilir. İyi-kötü, doğru-yanlış gibi değerler oluşturulması da yine bu dönemde gerçekleşir.

8-16 yaş arası ahlaki değerlerin oluşumu açısından en riskli dönemdir. 8-9 yaşlarında nedeni bilinmeden kabul edilen kurallar, 9-10 yaşlarında sorgulanmaya başlar.

Ergenlik ise çocuk açısından, kurallara karşı koymak için bir fırsat dönemidir.

12-16 yaş arası çocuklarda gelecek kaygısının en yüksek olduğu dönemdir. Bu dönemde “hak ve adalet” fikri gelişir. Çocuk karşılaştığı haksızlık ve adaletsizliğe karşı aşırı tepkiler gösterebilir veya zorunlu kabul eder. Her iki tepkinin de çocuk gelişimi bakımından iyi yönetilmesi gerekir.

İtaat: Koşulsuz kabullenme / boyun eğme (Hayat boyu devam eden kişiliğe dönüşür.)

İnatçılık: Reddetme / inatlaşma (Olumsuz kişilik gelişimi oluşur.)

İş ortamları olumlu değer oluşturmaya uygun mudur? Hayır değildir! Yetişkinlerin kurallarının işlediği bir ortam çocuklar için uygun değildir. Yetişkinlerin hayatında ve iş ortamlarında ahlaki değerlerden daha fazla ekonomik değerler önemli olabilmektedir.

Aşağılanmış, baskı altında, küçük düşürülmüş çocuk ya koşulsuz itaati ya da hırs, nefret ve karşı koymayı öğrenecektir. Bu da çocuğun ahlaki gelişim evresinde kalıcı ahlaki problemleri birlikte getirecektir.

1.1.5.6 Çocuk İşçiliği ve Bütüncül Gelişim

Çocuk gelişimini bütüncül bir yaklaşımla anlamak için gelişimin her yönünün birlikte ele alınması gerekir. Gelişim görevlerinin her birinin gelişimin bütünlüğünü nasıl etkilediğinin anlaşılması gerekir. Gelişimin çeşitli yönleri karmaşık bir şekilde birbiriyle bağlantılıdır ve her alan diğerleriyle etkileşim içindedir.

Çocuklar dili etkili biçimde kullanmaya başladıklarında sosyal etkileşim fırsatları da ortaya çıkar. Bu gelişim alanlarından biri herhangi bir şekilde engellendiğinde ya da ihmal edildiğinde, çocuğun potansiyelini tam olarak gerçekleştirilmesi; fiziksel gelişimi engellenen çocuğun kendi yaş gruplarıyla sosyal ilişkiler kurması zorlaşır. Aynı zamanda psikolojik gelişimi de olumsuz yönde etkilenir. Bu nedenle gelişim görevlerinin uygun ve doğru şekilde gerçekleşebilmesi için çocuğun dahil olduğu ortamların birbiriyle uyumlu ve bütünlük içinde ele alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak, çocuğun çalışmasının etkileri göz önüne alındığında fiziksel, sosyal, psikolojik ve zihinsel gelişiminin bozulduğunu, bu durumun ise çocuğun her açıdan sağlıklı bir yetişkin olma şansını riske attığını söylemek mümkündür. Bu olumsuzluk sadece çocuk açısından risk teşkil etmez. Toplumsal hayat, ekonomik yapı, insan kaynağı, sağlık, istihdam gibi farklı alanlarda da aksaklıklar yaşanmasına yol açar.

Çocuğun çalışması, ihmal ve istismar (fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel) türlerinden pek çoğunu içinde barındıran bir durumdur. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuğun yaşama, korunma, gelişme, eğitim alma, sağlıklı bir ortamda büyüme, oyun oynama gibi pek çok temel hakkına aykırı olan bu durum, yasal da değildir.

Unutulmamalıdır ki çocuğun çalışması çocukluğunun elinden alınması demektir.

1.2 Dünyada ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği

1.2.1 Dünyadaki Mevcut Durum

Çocuk işçiliği, toplumsal bir sorun olarak halen varlığını sürdürmektedir. Çocuk işçiliği konusundaki gerçekler rakamlarla ortaya konulduğunda, bu alanda daha çok ilerleme kaydedilmesi gerekliliği karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1. Dünyada Yıllar İtibariyle Çocuk İşçiliği (5-17 yaş, 2000-2016)

Yıl	Çocuk İşçiliği (Bin)	Çocuk İşçiliği (%)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (Bin)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (%)
2000	245.500	16,0	170.500	11,1
2004	222.294	14,2	128.381	8,2
2008	215.209	13,6	115.314	7,3
2012	167.956	10,6	85.344	5,4
2016	151.622	9,6	72.525	4,6

Kaynak: Küresel Tahminler ve Eğilimler, 2012-2016 – ILO, 2017

Dünyada çalışan çocukların sayısı yıllar içinde azalma göstermekle birlikte, 2016 yılı itibariyle 152 milyon çocuk işçi bulunmaktadır.

Çocuk işçiler, toplam çocuk nüfusunun yaklaşık % 9,6'sına karşılık gelmektedir. Bu çocukların yarıdan fazlası, yaklaşık 73 milyonu, tehlikeli işlerde çalışmakta ve dünya çocuk nüfusunun % 4,6'sını oluşturmaktadır.

Tablo 2. Çocuk İşçiliğinin Bölgesel Dağılımı (5-17 yaş, 2016)

Bölge	Çocuk İşçiliği (Bin)	Çocuk İşçiliği (%)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (Bin)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (%)
Afrika	72.113	19,6	31.538	8,6
Arap Ülkeleri	1.162	2,9	616	1,5
Asya ve Pasifik	62.077	7,4	28.469	3,4
Amerika	10.735	5,3	6.553	3,2
Avrupa ve Orta Asya	5.534	4,1	5.349	4,0

Kaynak: Küresel Tahminler ve Eğilimler, 2012-2016 – ILO, 2017

Çocuk işçi sayısının en fazla olduğu yerler Afrika, Asya ve Pasifik bölgeleridir. Sahra Güneyi Afrika, çocuk nüfusu içinde çocuk işçiliğinin en yaygın görüldüğü bölgedir. Bu bölgede 59 milyon çocuk işçi bulunmaktadır ve çocuk işçiler bölgedeki çocuk nüfusunun % 19,6'sını oluşturmaktadır.

Tablo 3. Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı (5-17 yaş, 2016)

Sektör	Çocuk İşçiliği (Bin)	Çocuk İşçiliği (%)
Tarım	107.543	70,9
Sanayi	18.007	11,9
Hizmet	26.072	17,2

Kaynak: Küresel Tahminler ve Eğilimler, 2012-2016 – ILO, 2017

Tarım, çocuk işçiliği açısından açık ara en başta gelen sektördür. Bu sektörde 108 milyon çocuk işçi çalışmaktadır. Bu sayı toplam çocuk işçilerin yaklaşık % 71'ini oluşturmaktadır. Geçmiş yıllarla kıyaslandığında özellikle küçük çocuklarda tarımda çalışma oranları artmıştır. 26 milyon çocuk işçinin çalıştığı hizmet sektörü ile 18 milyon çocuk işçinin çalıştığı sanayi sektöründeki çocuk işçiler de önemli bir nicelik oluşturmaktadır ve bu çocukların çoğu kayıt dışı ekonomide çalışmaktadır.

Tablo 4. Çocuk İşçiliğinin Cinsiyete Göre Dağılımı (5-17 yaş, 2016)

Cinsiyet	Çocuk İşçiliği (Bin)	Çocuk İşçiliği (%)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (Bin)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (%)
Erkek	87.521	10,7	44.774	5,5
Kız	64.100	8,4	27.751	3,6
Toplam	151.622	9,6	72.525	4,6

Kaynak: Küresel Tahminler ve Eğilimler, 2012-2016 – ILO, 2017

5-17 yaşlarındaki çalışan çocukların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında 168 milyon çocuk işçinin 88 milyonunu erkek, 64 milyonunu ise kız çocukları oluşturmaktadır.

Tablo 5. Çocuk İşçiliğinin Yaşa Göre Dağılımı (2016)

Yaş Grupları	Çocuk İşçiliği (Bin)	Çocuk İşçiliği (%)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (Bin)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (%)
5-11	72.585	8,3	19.020	2,2
12-14	41.887	11,7	16.355	4,6
15-17	37.149	10,5	37.149	10,5
5-17	151.622	9,6	75.525	4,6

Kaynak: Küresel Tahminler ve Eğilimler, 2012-2016 – ILO, 2017

Çocuk işçilerin yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, 5-14 yaş grubunda yaklaşık 120 milyon çocuk işçi bulunurken, bu çocukların 37 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. 15-17 yaş aralığındaki 37 milyon çocuk işçinin ise tamamı en kötü biçimlerdeki işlerde çalışmaktadır.

1.2.2 Türkiye'deki Mevcut Durum

Türkiye için de oldukça önemli bir sorun olan çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında istatistiki verilerin çeşitlendirilmesi hayati önem taşımaktadır. Bu kapsamda, çalışan çocukların hangi sektörde ve hangi çalışma konularında çalıştıklarını; sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerini ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK tarafından 1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında Çocuk İşgücü Anketi uygulanmıştır.

2012 yılı verilerine göre, Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 15.247.000'dir. Bu yaş grubundaki çocukların % 66,5'i kentsel, % 33,5'i kırsal alanlarda yaşamaktadır.

Tablo 6. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Yaşa Göre Dağılımı (2012)

Yaş Grubu	Kurumsal Olmayan Nüfus	İstihdam Edilenler	
		Sayı (Bin)	%
0-5 yaş	7.481	-	-
6-17 yaş	15.247	893	5,9
6-14 yaş	11.386	292	2,6
15-17 yaş	3.861	601	15,6

Kaynak: TÜİK, 2012

2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 6-17 yaş grubunda yer alan çocukların % 5,9’u çalışmaktadır. Çalışmakta olan 893.000 çocuğun, 292.000’i 6-14 yaş grubunda, 601.000’i ise 15-17 yaş grubunda yer almaktadır. Çalışan çocukların % 68,8’ini (614.000 kişi) erkek ve % 31,2’sini (279.000 kişi) ise kız çocukları oluşturmaktadır.

TÜİK 2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi verilerine göre Türkiye’de ekonomik olarak faaliyet gösteren 6-17 yaş grubundaki çocukların sektörlere göre dağılımı incelendiğinde çocukların % 44,7’sinin (399.000 kişi) tarım, % 24,3’ünün (217.000 kişi) sanayi ve % 31’inin (277.000 kişi) hizmet sektöründe çalıştığı görülmektedir. Sektör bazındaki sonuçlar, 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payı % 8,1 artarken, sanayi sektörünün payı % 6,6 ve hizmet sektörünün payı ise % 1,5 azalmıştır.

Meslek hastalıkları ve iş kazaları açısından en tehlikeli sektörlerden biri olan mevsimlik gezici ve geçici tarımda çocuk işçiliği aynı zamanda çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri arasında yer almaktadır. İstatistiklere göre çalışan çocukların çok geniş bir kesiminin tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir.

TÜİK 2012 yılı verilerine göre 2006 yılından bu yana tarım sektöründe

çalışan çocukların sayısı 73.000 kişi artış göstererek 326.000'den 399.000'e, tarımda çalışan çocukların toplam çalışan çocuklara oranı ise % 37'den % 45'e ulaşmıştır.

TÜİK 2012 yılı verilerine göre, işteki duruma göre çalışan çocukların % 52,6'sı (470.000 kişi) ücretli veya yevmiyeli olarak, % 46,2'si (413.000 kişi) ücretsiz aile işçisi ve yaklaşık % 1'i (10.000 kişi) de kendi hesabına çalışmaktadır.

Tablo 7. Türkiye'de Çocukların Eğitime Katılım ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı (2012)

6-17 Yaş Grubu Çocuk Sayısı 15.247 (Bin)					
Okula Devam Eden 13.950 (Bin)			Okula Devam Etmeyen 1.297 (Bin)		
Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan	Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan
445 (% 2,9)	7.000 (% 45,9)	6.504 (% 42,7)	448 (% 2,9)	503 (% 3,3)	346 (% 2,3)

Kaynak: TÜİK, 2012

TÜİK 2012 yılı verilerine göre çocukların % 91,5'i bir okula devam ederken, % 8,5'i okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çocukların % 97,2'si, 15-17 yaş grubundaki çocukların ise % 74,7'si okula devam etmektedir.

Okula devam ederken çalışan çocukların sayısı 2006-2012 yılları arasında % 64 oranında artarak, 272.000'den 445.000'e yükselmiştir. Okula devam eden 6-17 yaş grubundaki çocukların 2006 yılında % 2'si ekonomik bir faaliyette çalışırken 2012 yılında bu oran % 3,2'ye ulaşmıştır.

Bu çocuklar arasında ev işlerinde çalışanların oranı da % 43'den % 50,2 seviyesine ulaşmıştır. Bu yaş grubunda okula devam etmeyen çocukların sayısı 2.314.000'den, 1.297.000'e gerilerken, okula gitmeyen çocuklar arasında ekonomik faaliyetlerde çalışanların oranı % 27'den % 34,5'e yükselmiştir. Buna karşın ev işlerinde çalışan çocukların sayısı bu kategoride % 44'den % 39'a gerilemiştir.

2012 yılında ise okula devam eden çocukların % 51,2'sini erkek, % 48,8'ini kız çocukları oluşturmaktadır.

1999-2012 yılları arasında çocuk işçiliğinde % 45 düşüş gerçekleşmiştir. Özellikle sokak ve sanayide 1999-2006 yılları arasında büyük başarı sağlanmıştır. Bunda o dönem ülkemizde uygulanan Çocuk İşçiliği'nin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı'nın (IPEC) etkisi büyüktür. IPEC Programı'nda, bütüncül bir eğitim programı geliştirme stratejisi olarak çocuk çalıştırılması ve çocuk hakları konusunda bilinçlendirme faaliyetlerinin eğitim ile gerçekleştirilebileceği üzerinde durulmuş; temel eğitim olanaklarının ve kalitesinin artırılmasının önemine değinilmiş; ulusal plan ve politikalar yoluyla kaliteli öğretmen yetiştirmenin gereği vurgulanmıştır.

Bunun yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Dünya Bankası iş birliği ile 1990 yılında uygulamaya konan "Temel Eğitim Projesi" kapsamında başlatılan çocuk işçiliği ile mücadele çalışmaları sonucunda, 1997-1998 öğretim yılında uygulamaya konan 4306 sayılı Kanun'un yeniden düzenlediği 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile ilgili uygulamalarla, Türkiye'de çocuk işçiliği konusunda başarılı sonuçlar elde edilmiştir. ILO IPEC Programı desteğiyle Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Ekim-Aralık 2006 tarihlerinde gerçekleştirilen "3. Çocuk İşgücü Anketi" sonuçlarına göre çocuk işçiliği oranındaki düşüş eğilimi devam etmektedir. Bu verilere göre 1994 yılında 6-17 yaş grubunun % 15,2'si çalışırken, 1999'da bu oran % 10,3'e, 2006'da ise % 5,9'a gerilemiş durumdadır. 6-14 yaş grubunda ise çalışan çocuk/çağ nüfusu oranının 1999'da % 5,1 iken 2006'da % 2,6'ya gerilediği görülmektedir. Türkiye'de 1994 yılında 2.200.000 olan çocuk işçi sayısı 2012 yılında 893.000'e gerilemiştir. Çalışan çocuk sayısında 1994-2012 yılları arasında % 70 azalma sağlanmıştır.

Bu sonuca katkı sağlayan en önemli etken zorunlu eğitimle ilgili mevzuat düzenlemeleri ve uygulamanın etkinliğidir. Yani buradan da anlaşılmaktadır ki; eğitim, çocuk işçiliğinin önlenmesinde en önemli araçtır.

Tablo 8. Çalışma Nedenine Göre Okula Devam Eden ve Etmeyen Çocuklar (2012)

	6-14 Yaş (Bin)	15-17 Yaş (Bin)	Toplam (Bin)
Çalışma Nedeni/Toplam	292	601	893
Hanehalkı gelire katkıda bulunmak	87	282	370
Hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak	142	114	256
İş öğrenmek, meslek sahibi olmak	16	121	136
Ailenin isteği	35	18	54
Kendi ihtiyaçlarını karşılamak	9	52	61
Diğer	3	13	16

Kaynak: TÜİK, 2012

TÜİK 2012 yılı verilerine göre, ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde 6-17 yaş grubundaki çocukların % 41,4'ü hanehalkı gelire katkıda bulunmak, % 28,7'si hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, % 15,2'si iş öğrenmek meslek sahibi olmak, % 6'sı ailenin isteği üzerine ve % 6,8'inin ise kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalıştığı görülmüştür.

6-17 yaş grubundaki çalışan çocuklar içerisinde okula devam eden çocukların % 39,3'ü hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, % 24'ü hanehalkı gelire katkıda bulunmak, % 19,1'i ise işi öğrenmek ve meslek sahibi olmak amacıyla çalışmaktadır.

6-17 yaş grubundaki çalışan çocuklar içerisinde okula devam etmeyen çocuklarda ise hanehalkı gelire katkıda bulunmak için

çalışanların oranı % 58,7 seviyesindedir. Okula devam etmeyen ve hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak için çalışan çocukların oranı ise % 18,1'dir. İş öğrenmek, meslek sahibi olmak amacıyla çalışan çocukların oranı ise % 11,4'dür.

1.2.2.1 Sokakta Çalışan Çocuklar

Türkiye’de sokakta çalışan çocuklar sorunu, ülkenin yapısal sorunları ile doğrudan bağlantılıdır. Kırsal alanlardan göç, hızlı kentleşme, kontrol edilemeyen nüfus artışı ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler bu sorunun temel nedenleri arasında yer almaktadır. Kırdan kente göç yoğun bir şekilde ve yığınlar halinde yaşanmış, aileler göç hareketini sosyal, kültürel, ekonomik vb. açıdan tamamen hazırlıksız bir şekilde gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak bu ailelerin çocukları kendilerini savunmasız bir şekilde sokaklarda çalışırken bulmuşlardır.

Sokakta çalışan çocukların genel profili irdelendiğinde, bu çocukların sokakta çalışmasının oldukça hassas bir konu ve öncelikli müdahale edilmesi gerekli alan olduğu çok açık olarak görülmektedir. Bu çocukların, sokaktaki tüm risk ve tehlikelere açık bireyler oldukları ve zamanla suça eğilimli hale geldikleri gözlemlenen bir olgudur.

Çocuklar genel olarak, ayakkabı boyacılığı, kâğıt mendil, sakız, su, simit, milli piyango bileti, kalem, çiçek, dini kitap ve malzeme gibi mal ve ürünlerin satışı, araba camı silme, mezarlıklarda su taşıma, mezarların temizlenmesi, çöp toplama gibi işlerde çalışmaktadırlar. Yaptıkları işler, genellikle kalabalık şehir merkezlerinde ve tehlikeli ortamlarda bulunmalarını gerektirmektedir.

Sokakta çalışan çocuklar dengeli ve yeterli beslenememekte, bir kısmı ise geceyi sokakta veya çöplüklerde geçirmektedir. Sokakta çalışma, zaman içinde sokakta yaşamaya dönüşebilmektedir.

Yoksulluk ve günlük geçim ihtiyacının sağlanması zorunluluğu, çocukları ve ailelerini, günlük sıcak paranın kazanıldığı, herhangi

bir eğitim ve yetenek gerektirmeyen, daha denetimsiz bir alan olan sokakta çalışmaya veya çalıştırmaya yönelmektedir.

Sokakta çalışma ilk bakışta mendil, kitap, sebze meyve vb. satma gibi alanlar için çok da ağır ve tehlikeli şartlarda değilmiş gibi görünmektedir. Ancak çocuğun bu tür bir işte haftanın 7 günü, 14 saate varan çalışma süreleri ile çalışmasının üst solunum yolu enfeksiyonları başta olmak üzere çeşitli sağlık sorunları, kirlilikten ve hava koşullarından kaynaklanan cilt problemleri, yetersiz ve dengesiz beslenme, fiziksel ve duygusal şiddet ile ihmal ve istismar, taciz, eğitim eksikliği gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmasına yol açtığı; özellikle ayakkabı boyacılığı, çöp toplama gibi işlerde kimyasallarla ve bağımlılık yapıcı maddelerle temas etmesine, sokakta çalışmaktan sokakta yaşamaya geçişinin kolaylaşmasına, bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma riskinin artmasına da neden olduğu bilinmektedir. Bu sorun ve sonuçlar, sokakta çalışmanın çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri kapsamına alınması için oldukça güçlü dayanaklar oluşturmaktadır.

1.2.2.2 Sanayide Çalışan Çocuklar

Dünyada sanayi sektörü, tarım kadar eski olmasa da, çocuk işçilerin yer aldığı önemli bir alandır. Özellikle ülkelerdeki artan sanayileşme ve yüksek kâr elde etme arzusu, çocukların bu alanda kullanılmasına neden olmuştur.

Ülkemizde küçük sanayi işletmelerinde çalışan çocuklar ağır koşullar altında para kazanma mücadelesi vermektedir. Sanayide çalışan tehlike altındaki bu çocukların fark edilmesi ise diğer sektörlerde çalışan çocuklara göre daha zordur. Sokakta çalışan bir çocuk toplumun daha fazla gözü önündedir. Ancak, sanayi işletmeleri kendi içlerine kapalı ve çok fazla halka açık olmayan

yerlerdir. Bu nedenle bu tür çocukların tespiti, sadece idari denetimlerle mümkün olabilir.

Çocuklar, çoğunlukla küçük ölçekli işletmelerde çalışmaktadırlar. Bu işletmeler genellikle üretim amacına uygun alt yapıdan yoksundur. Bu tür işletmelerde eski ve koruyucusuz makineler ve el aletleri kullanıldığından, çocukların kaza geçirme riski yüksektir.

Çalışan çocuklar; tehlikeli makineler, yetersiz termal konfor şartları (soğukta ve sıcakta çalışma), uzun çalışma süreleri, toz, boya, vernik vb. kimyasallara maruz kalma, ağır yük taşıma, gürültülü ortamda çalışma, uzun süreli ayakta çalışma, tehlikeli donanım ve işlemler gibi iş yeri ortamından ve çalışma şartlarından kaynaklanan birçok riskle karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca çocuklar, aynı ortamda çalışan yetişkinlerin psikolojik, sosyal, fizyolojik problemleri ile onların fiziksel, duygusal ve cinsel tacizleriyle/saldırılarıyla karşılaşabilmektedirler.

1.2.2.3 Tarımda Çalışan Çocuklar

Türkiye’de çocuk işçiliğinin en yoğun olduğu alan tarım iş koludur. Her yıl 150.000’in üzerinde aile, Mart-Kasım ayları arasında mevsimlik tarımda çalışmak üzere çocukları ile birlikte hareket etmekte ve her sezon 4-7 ayı ilde, farklı ürünlerde 15 gün ile 1,5 aylık sürelerle ve çoğunlukla çadırlarda kalarak çocukları ile birlikte çalışmaktadır.

Bu ailelerin çocukları 2-4 ay arasında eğitimden mahrum kalma, temel eğitimden kopma riskleri ile karşı karşıyadırlar. 7-16 yaş arasında toplam 893.000 çocuktan 399.000’i eğitimini tamamlayamamaktadır.

Çalışan çocuklar arasında tarımda çalışan çocuklar, içinde bulunduğu koşullardan dolayı ayrı bir yere sahiptir. Çalışma ve yaşam koşulları, çevre ile ilişkiler, eğitim ve sağlık sorunları açısından

bu çocuklar en dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır.

Tarım sektöründe karşılaşılan çocuk işçiliğinde görülen en yaygın güçlükler, zorunlu ilköğretime devam, çalışma yaşı ve çalışmaya başlamada asgari yaştan uygulanması konularında yaşanmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi aileler çalışma yerlerine giderken ekonomik ve sosyal zorunluluklardan dolayı çocuklarını da götürmektedir. Böylece, çocuklar aile ekonomisine katkı nedeniyle yaşlarına uygun olmayan tarımsal işlerde çalışmaktadır. Çeşitli tarım ürünlerinin ekim-dikim, bakım ve hasadında çalışmak üzere köylerinden, kentlerinden ayrılan bu çocuklar, 4-7 ay arasında aileleri ile birlikte göçer hayat sürmekte ve çalışmaktadır.

Tarımda çalışan çocuklar, başta haşere ve yabani ot ilaçları olmak üzere kimyasal madde kullanımından kaynaklanan tehlikelerle, aşırı sıcak ve nemli ortamlarda çalışmaktan ileri gelen yorgunlukla, böcek ısırıkları ve yine uzun süre eğilip çalışmaktan kaynaklanan bel, sırt vb. bölgelerdeki ağrılarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bireyin çocukken eğitim sürecini erken terk etmiş olması, yoksulluk ve yoksunluk hâlinin devam etmesine; yeterli eğitim alınamaması nedeniyle çocuğun da aile bireyleri gibi gelecekte vasıfsız işgücü haline gelmesine neden olmaktadır. Bu durum ise yoksulluk kısır döngüsü meydana getirmektedir. Yine çocuğun mevsimlik göç sırasında maruz kaldığı olumsuz barınma ve çalışma koşulları, tüm hayatı boyunca kronik sağlık sorunları yaşamasına yol açabilmekte; şiddet, ihmal, istismar açısından kırılganlığını artırabilmekte, buna bağlı olarak duygusal ve toplumsal gelişimini olumsuz şekilde etkileyebilmektedir.

Tarımda makineleşmeyle birlikte, kullanılan makine ve teçhizatın oluşturduğu tehlike, zirai mücadele ilaçlarına maruz kalma, uzun çalışma süreleri, zor iklim şartlarına (sıcağa ve soğuğa) maruz kalma, ağır yük kaldırma-taşıma, fiziksel zorlanma, sığırtmaçlıkta olduğu gibi izole ortamlarda çalışma mecburiyeti gibi riskler tarımda çalışmanın ağır ve tehlikeli işler kapsamına alınmasının gerekçeleridir. Tarımda çalışma; çocuğun kaza geçirme ve meslek hastalıklarına yakalanma riskini artırmakta, eğitimini, fiziksel ve bilişsel gelişimini sekteye uğratmaktadır. Bununla birlikte, tarımda çalışan çocukların büyük bir bölümünün aile içi işletmelerde, ailenin yetişkin bireylerine yardımcı işlerde ve onlarla

birlikte çalıştıkları da bir gerçektir. Bu nedenle tarımda önlenmesi hedeflenen çocuk işçiliği kapsamına aile işletmelerinde yapılan işler alınmamıştır. Mevsimlik ticari tarım işlerinde çalışma; çocuğun eğitimden yararlanmasını zorlaştırması, küçük yaşta ve korunmasız çalıştırılmasına yol açması, her türlü gelişimini olumsuz etkilemesi, fiziksel ve duygusal ihmal ve istismarı açısından büyük risk taşıması ve bunlara maruz kalması gibi sebeplerle çocuk işçiliğinin önlenmesinde öncelikli alan olarak belirlenmiştir.

Mevsimlik tarım işlerinde çalışan ailelerin ağırlıklı çalışma güzergahları aylara göre aşağıda yer almaktadır:

Tablo 9. Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerinin Çalışma Güzergahları Tablosu

Ocak	Antalya (sera) - Mersin (çilek)
Şubat	Antalya (sera) - Mersin (çilek)
Mart	Adana (pamuk çapa) - Antalya (sera)
Nisan	Ankara, Eskişehir, Adana (soğan çapası) - Kayseri, Konya, Aksaray, Sivas, Yozgat, Erzincan, Tokat, Nevşehir, Elazığ vb. (pancar çapası)
Mayıs	Adana (karpuz, kavun, sebze ekimi) - Kayseri, Konya, Aksaray, Sivas, Yozgat, Erzincan, Tokat, Nevşehir, Elazığ vb. (pancar çapası) - Konya, Afyon (kiraz, vişne hasat)
Haziran	Malatya (kayısı hasat) - Bursa, Çanakkale (şeftali hasat)
Temmuz	Malatya (kayısı hasat), Antalya (sera hasat) - Orta Anadolu (mercimek, nohut) - Çanakkale (domates)
Ağustos	Ordu, Giresun, Batı Karadeniz (fındık hasat) - Şanlıurfa (fıstık)
Eylül	Kayseri, Yozgat, Nevşehir (pancar, üzüm hasat) - Antalya, Isparta, Kayseri, Niğde, Karaman (elma hasat) - Hatay, Mersin, Adana, Antalya (narenciye)
Ekim	Antalya, Isparta, Kayseri, Niğde, Karaman (elma hasat) - Hatay, Mersin, Adana, Antalya (narenciye), Şanlıurfa (pamuk hasat)
Kasım	Hatay, Mersin, Adana, Antalya (narenciye)
Aralık	Hatay, Mersin, Adana, Antalya (narenciye) - Antalya, Mersin, Adana (sera)

Mevsimlik tarımda çalışma güzergahları Ordu, Sakarya, Düzce örneklemleri üzerinden verilmiştir. Güzergahlar, ürüne göre veya bölgeye göre farklılıklar gösterebilmektedir.

1.3 Hukuksal Boyut

Çocuk işçiliği ile mücadele konusunda mevzuat bakımından Türkiye, oldukça iyi bir durumdadır. Başta Anayasa olmak üzere çocuğun korunması, sağlıklı yaşam ve eğitim gibi hakları ile çocuğun çalıştırılması konusundaki yasaklar ve sınırlamalara ilişkin ulusal mevzuat ve iç hukuk normu olarak kabul edilmiş uluslararası sözleşmeler mevcuttur.

1.3.1 Uluslararası Sözleşmeler

Türkiye, pek çok uluslararası kuruluşla üyeliği nedeniyle bu kuruluşlarca çocuk hakları ve çocuk işçiliğine yönelik alınan uluslararası kararlara imza atmıştır. Bunlardan en önemlileri “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi”, ILO’nun “138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi” ile “182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi”dir.

1.3.1.1 Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde oy birliği ile kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çocuk haklarını güvence altına almak amacıyla oluşturulan bu sözleşmeyi Türkiye, 14 Eylül 1990 tarihinde 17, 29 ve 30 uncu maddelerine çekince koyarak imzalamış, 27 Ocak 1995 tarihinde de yürürlüğe koymuştur.

Sözleşmenin ön sözünde Dünya’daki ülkelerin tümünde güç koşullar altında yaşayan ve bu nedenle özel ilgiye gereksinimi olan çocuklar bulunduğu; çocuğun korunması ve dengeli gelişmesi bakımından her ülkenin kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önem de göz önünde tutularak, gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde çocukların yaşam koşullarının iyileştirilebilmesi için uluslararası iş birliğinin önemini de dikkate alarak bazı kurallar üzerinde anlaşma gereğinin ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

Sözleşmenin 1 inci maddesi, çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşına kadar

herkesin çocuk sayılacağı hükmünü getirmiştir.

Sözleşmenin 32 nci maddesi gereğince taraf devletler çocuğun ekonomik sömürüye, her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek, sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek şekilde çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul etmektedir. Taraf devletler bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak üzere yasal, idari, toplumsal ve eğitsel önlemleri almakla yükümlüdür.

1.3.1.2 İstihdama Kabulde Asgari Yaş İlişkin 138 Sayılı ILO Sözleşmesi

ILO'nun 6 Haziran 1973 tarihinde düzenlediği 58 inci oturumunda 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi'nin onaylanmasına karar verilmiştir. Bu Sözleşme ile taraf olan her üye ülke çocuk işçiliğini etkin bir şekilde ortadan kaldırmak, istihdama ve çalışmaya kabulde asgari yaşı gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine olanak tanıyacak bir düzeye yükseltilmesini sağlamak için ulusal bir politika takip etmeyi kabul etmiştir. Ayrıca, asgari çalışma yaşının zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacağı hüküm altına alınmıştır. Söz konusu maddenin devamında ise hükme istisna getirilerek, ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş olan her üye ülkenin ilgili işveren ve işçi örgütlerinin görüşünü aldıktan sonra, asgari yaşı başlangıçta 14 olarak belirleyebilmesine olanak sağlanmıştır.

Sözleşmeye göre, doğası veya yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaş 18'in altında olmayacaktır.

Sözleşmede asgari çalışma yaşına bazı istisnalar getirilmiştir. Söz konusu düzenleme ile 13-15 yaş aralığındaki gençlerin gelişmelerine, sağlıklarına ve eğitimlerine zarar verilmeyecek şekilde hafif işlerde çalışmalarına ulusal mevzuatlar ile izin verilebileceği hüküm altına alınmıştır. Benzer şekilde en az 15 yaşında olmak şartıyla zorunlu eğitimlerini tamamlamamış kişilerin belirtilen koşullarda çalışmasına izin verilebileceği düzenlenmiştir. Ükelere gelişmişlik durumlarına

göre yaş sınırını bir yaş geriye çekme olanağı da sağlanmıştır. Ayrıca, sanatsal faaliyetlerde çalışan çocuklara münferit çalışma izinleri vermek suretiyle istisna getirilmiştir.

Ülkemiz, 138 sayılı ILO Sözleşmesi'nin onaylanmasını 23 Ocak 1998 tarihinde 4343 sayılı Kanun ile uygun bulmuştur. Sözleşme, 5 Mayıs 1998 tarihli 98-11184 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının ardından 21 Haziran 1998 tarihli ve 23379 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1.3.1.3 En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı ILO Acil Eylem Sözleşmesi

ILO 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi 17 Haziran 1999 tarihinde kabul edilmiştir. Ülkemiz bu Sözleşmenin onaylanmasını 25 Ocak 2001 tarihinde 4623 sayılı Kanun ile uygun bulmuştur. Sözleşme, 18 Mayıs 2001 tarih ve 2001/2528 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının ardından 27 Haziran 2001 tarih ve 24445 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede, taraf ülkelerin acil bir sorun olarak en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek ivedi ve etkin önlemleri almakla yükümlü olduğu belirtilmiş ve "çocuk" teriminin 18 yaşın altındaki herkese uygulanacağı ifade edilmiştir.

Ayrıca, "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği" ifadesinin tanımı yapılmış olup; her üye ülkenin, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin öncelikli olarak ortadan kaldırılması için eylem programlarını belirleyeceği ve uygulayacağı, bunun yanı sıra sözleşme hükümlerinin uygulanmasını izleyecek uygun mekanizmalar kuracağı ya da belirleyeceği hüküm altına alınmıştır.

Sözleşmede, eğitimin önemi vurgulanarak ülkelerin alacağı tedbirler sayılmıştır. Bu tedbirler, çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dahil olmalarının önlenmesi, çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları, sosyal uyumları ve rehabilitasyonları için gerekli ve uygun yardımın doğrudan sağlanması, çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları için ücretsiz temel eğitim ile mümkün ve uygun

olduğu takdirde mesleki eğitim sağlanması, özel olarak riskli durumda bulunan çocukların belirlenmesi ve onlara ulaşılması ve kız çocuklarının özel durumunun dikkate alınması olarak belirtilmiştir.

1.3.2 Ulusal Mevzuat

Türkiye üye olduğu uluslararası kuruluşların çocuk işçiliği konusundaki kararları ve prensipleri ile ülke gerçekleri ve gereksinimleri doğrultusunda kendi yasalarını ve mevzuatını oluşturmuştur.

Ülkemizde çocuk işçiliğine ilişkin hükümler içeren ulusal mevzuat şu şekilde sıralanabilir:

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
- 4857 sayılı İş Kanunu
- 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu
- 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu
- 6098 sayılı Borçlar Kanunu
- 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu
- 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu
- 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu
- 2018/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi
- 2017/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi
- 2016/5 sayılı MEB Genelgesi

1.3.2.1 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

Çocuk ve gençlerin korunması hususu Anayasada güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın çalışma şartları ve dinlenme hakkını düzenleyen 50 nci maddesinde; kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmayacağı ile küçüklerin, kadınların, bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacağı öngörülmektedir.

1.3.2.2 4857 Sayılı İş Kanunu

İş Kanunu'nda çocukların asgari çalışma yaşı, çalıştırma yasağı, temel eğitimini tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma süreleri, okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri ile çalışma yaşamında korunmasına ilişkin hükümler ve bu hükümlerin etkili bir şekilde uygulanması için cezai yaptırımlar bulunmaktadır.

İş Kanunu'nun 71 inci maddesine göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Kanun 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocukların bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabileceğini hükme bağlamıştır. 14 yaşını doldurmamış çocukların bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak şekilde sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabileceği de aynı Kanunda yer almaktadır.

Kanuna göre, çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmelerinin, kişisel yatkınlık ve yeteneklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Çocuğun gördüğü işin onun okula gitmesine, mesleki eğitimine ve derslerini düzenli bir şekilde izlemesine engel olmaması gerekmektedir.

Kanun'un 71 inci maddesi ile çocukların çalışma sürelerine ilişkin de düzenleme getirilmektedir. Bu madde ile

- Zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış ve örgün eğitime devam etmeyen çocukların çalışma saatlerinin günde 7 ve haftada 35 saatten,
- Sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışanların ise günde 5 ve haftada 30 saatten fazla olamayacağı,
- Bu sürenin 15 yaşını tamamlamış çocuklar için günde 8 ve haftada 40 saate kadar artırılabilceği,
- Okul öncesi çocuklar ile okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma sürelerinin, eğitim saatleri dışında olmak üzere, günde en fazla 2 ve haftada 10 saat olabileceği hüküm altına alınmıştır.

4 Nisan 2015 tarihinde yapılan bir düzenleme ile Kanuna sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalıştırılacak çocuklara ilişkin bir hüküm eklenmiştir. Buna göre; sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinin kapsamı, bu faaliyetlerde çalışacak çocuklara çalışma izni verilmesi, yaş grupları ve faaliyet türlerine göre çalışma ve dinlenme süreleri ile çalışma ortamı ve şartları, ücretin ödenmesine ilişkin usul ve esaslar ile diğer hususlar Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) görüşleri alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenecektir.

İş Kanunu'nun 71 inci maddesine dayanılarak hazırlanan "Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" 6 Nisan 2004 tarihli ve 25425 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Çocuk ve genç işçilerin sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişmelerini veya öğrenimlerini tehlikeye atmadan çalışma şekillerinin esaslarını belirlemek ve ekonomik istismarlarını önlemek amacıyla çıkarılan Yönetmelik, İş Kanunu'nun 71 inci maddesi gereğince,

- 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler,
- 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler,
- 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ile
- Bu işlerin çalışma koşullarına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır.

Ayrıca, söz konusu Yönetmelikte çocuk ve gençlerin çalışabilecekleri işler,

- Çocuk İşçilerin Çalıştırılabilecekleri Hafif İşler,
- Genç İşçilerin Çalıştırılabilecekleri İşler,
- 16 Yaşını Doldurmuş Fakat 18 Yaşını Bitirmemiş Gençlerin Çalıştırılabilecekleri İşler

başlıkları altında tek tek belirlenerek çocuk ve genç işçilerin bunlar dışındaki işlerde çalıştırılmaları, 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu kapsamında mesleki ve teknik eğitim kurumlarından mezun olan ve 16 yaşını doldurmuş genç işçiler hariç olmak üzere, tamamen yasaklanmıştır.

1.3.2.3 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda da çocuk işgücüne yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Kanun'un 59 uncu maddesine göre; ilköğrenim çağında olup da mecburi ilköğretim kurumlarına devam etmeyenler, hiçbir resmi ve özel iş yerinde ve hiçbir surette ücretli veya ücretsiz çalıştırılmazlar. İlköğretim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenler ise, çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümlerini uygulanmak şartıyla ancak ders zamanları dışında kanunun uygun gördüğü işlerde çalışabilirler. Kanun ayrıca ilköğretim çağında bulunan ve mecburi ilköğretim kurumlarına devam eden çocukların bu Kanunda gösterilen ve MEB tarafından açılmasına izin verilenler dışında, her ne ad altında kurulmuş olursa olsun, özel kurs ve dershanelere kabulünü yasaklamaktadır.

Ülkemizde zorunlu eğitim, 4 yıl süreli ilkokul, 4 yıl süreli ortaokul ve 4 yıl süreli lise (orta öğretim) eğitimi olmak üzere 12 yıldır.

İlköğretim çağı 6-13 yaş grubundaki çocukları kapsar. Bu çağ çocuğun 5 yaşını bitirdiği yılın eylül ayı sonunda başlar, 13 yaşını bitirip 14 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biter.

222 sayılı Kanun kapsamında 21 Mart 2016 tarihinde Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi konulu Milli Eğitim Bakanlığı (Temel Eğitim Genel Müdürlüğü) Genelgesi yayımlanmıştır. Genelge ile belirli dönemlerde ikamet ettikleri yerleşim biriminden mevsimlik gezici tarım işçisi, göçer veya yarı göçer olarak yurdun farklı bölgelerine göç etmek durumunda kalan ailelerin zorunlu öğrenim çağındaki çocuklarının gittikleri yerlerde ve buldukları bölgede eğitim ve öğretim hakkında sürekli olarak faydalanmaları amaçlanmaktadır.

1.3.2.4 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu çocuk işgücününün bilgi ve becerisinin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler getirmekte; çırak, kalfa ve ustaların eğitimi için okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları belirlemektedir.

Kanun'un 10 uncu maddesinde çırak olabilmek için;

- 14 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olma (19 yaşından gün almış olanlardan daha önce çıraklık eğitiminden geçmemiş olanlar, yaşlarına ve eğitim seviyelerine uygun olarak düzenlenecek meslekî eğitim programlarına göre çıraklık eğitimine alınabilir),
- En az ilköğretim okulu (ortaokul veya imam hatip ortaokulu) mezunu olma,
- Bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olma şartları getirilmektedir.

Kanun'un 11 inci maddesinde ise aday çırak ve çırağın öğrenci statüsünde olduğu, öğrencilik haklarından yararlandığı ve bu kişilerin iş yerinde çalışan işçi sayısına dâhil edilmeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Kanun, kapsamında bulunan il ve mesleklerde faaliyet gösteren iş yerleri ile Bakanlıkça tespit edilecek il ve meslek dallarında 19 yaşından gün almamış kişilerin çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştırılmayacağını hükme bağlamıştır. Kanun'un 18 inci maddesi ile 10 ve daha fazla personel çalıştıran işletmeler, çalıştırdıkları personel sayısının % 5'inden az olmamak üzere mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumu öğrencilerine beceri eğitimi, mesleki ve teknik ortaöğretim okul ve kurumu öğrencilerine staj ve tamamlayıcı eğitim yaptırır. Bu uygulama ile bir anlamda çocuk işgücünün kullanılmasının, ancak çocuğa yeterli becerinin kazandırılması koşulu ile mümkün olabileceği hükme bağlanmıştır. Kanun ile ayrıca çıraklara tatil aylarında en az bir ay ücretli izin hakkı tanınmıştır.

1.4 Çocuk İşçiliğini Önlemeye Yönelik Olarak Yürütülen Çalışmalar

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 1990'lı yılların başından bu yana çocuk işçiliği konusunda yoğun faaliyetler yürütmektedir. Bakanlığın bu konudaki asli görevi çocuk işçiliğini önlemeye yönelik çalışmalar yapan kamu kurum ve kuruluşları, işçi-işveren kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği ve koordinasyonu

sağlamak, konuya ilişkin politikalar oluşturarak uygulanmasını izlemektir. Bu kapsamda, Bakanlık 1990'lı yılların başından bu yana çocuk işçiliğine karşı aktif mücadele vermekte ve çocuk işçiliği konusunda çalışma yapan kamu kurum ve kuruluşları, işçi-işveren kuruluşları ve sivil toplum örgütleri arasında koordinasyon ve iş birliği sağlamaktadır. Çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında dünden bugüne tarihsel süreç ve yapılan çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

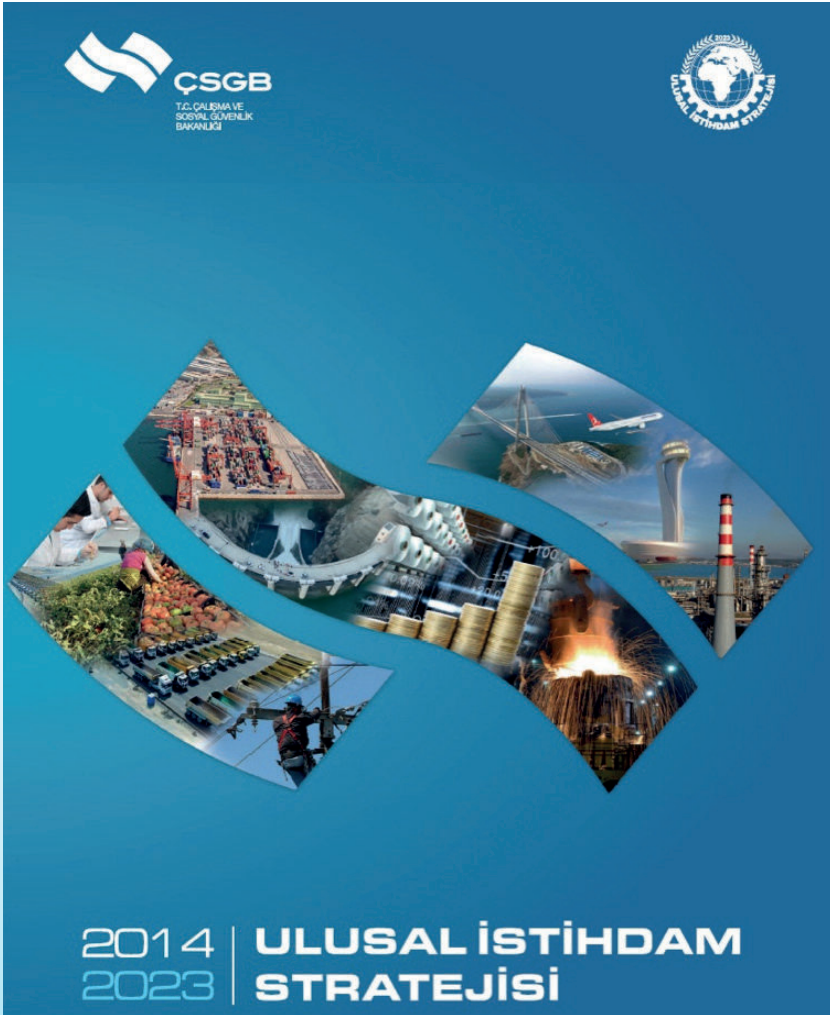
- **1990** - Türkiye, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalamıştır.
- **1992** - ILO, Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programını (IPEC) başlatmıştır. Türkiye, IPEC Programına katılan ilk altı ülkeden biridir.
- **1992** - Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Genel Müdürlüğü bünyesinde "Çalışan Çocuklar Bölümü" kurulmuştur.
- **1998** - Türkiye, ILO'nun 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesini onaylamıştır.
- **2001** - Türkiye, ILO'nun 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması Acil Eylem Sözleşmesini ve 190 sayılı Tavsiye Kararını onaylamıştır.
- **2005** - Zamana Bağlı Politika Program Çerçevesi 2005-2015 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.
- **2006** - ILO Çalışma Konferansı'nda Türkiye, çocuk işçiliği ile mücadelede örnek ülke seçilmiştir.
- **2016** - Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) hazırlanmıştır.
- **2017** - Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) yürürlüğe girmiştir.
- 64. Hükümet Programı'nda çocuk işçiliği ile mücadele ayrı bir başlık olarak yer almıştır.
- **2018** - 2018/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile 2018 yılı Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı ilan edilmiştir.

1.4.1 Ulusal İstihdam Stratejisi

Ulusal İstihdam Stratejisi içerisinde çocuk işçiliği ile mücadeleye ilişkin olarak; 2023 yılında özellikle sanayide, ağır ve tehlikeli işlerde, sokakta ve mevsimlik gezici geçici tarımda gerçekleşen çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılması ve diğer alanlarda çocuk işçiliğinin % 2'nin altına düşürülmesi hedeflenmektedir.

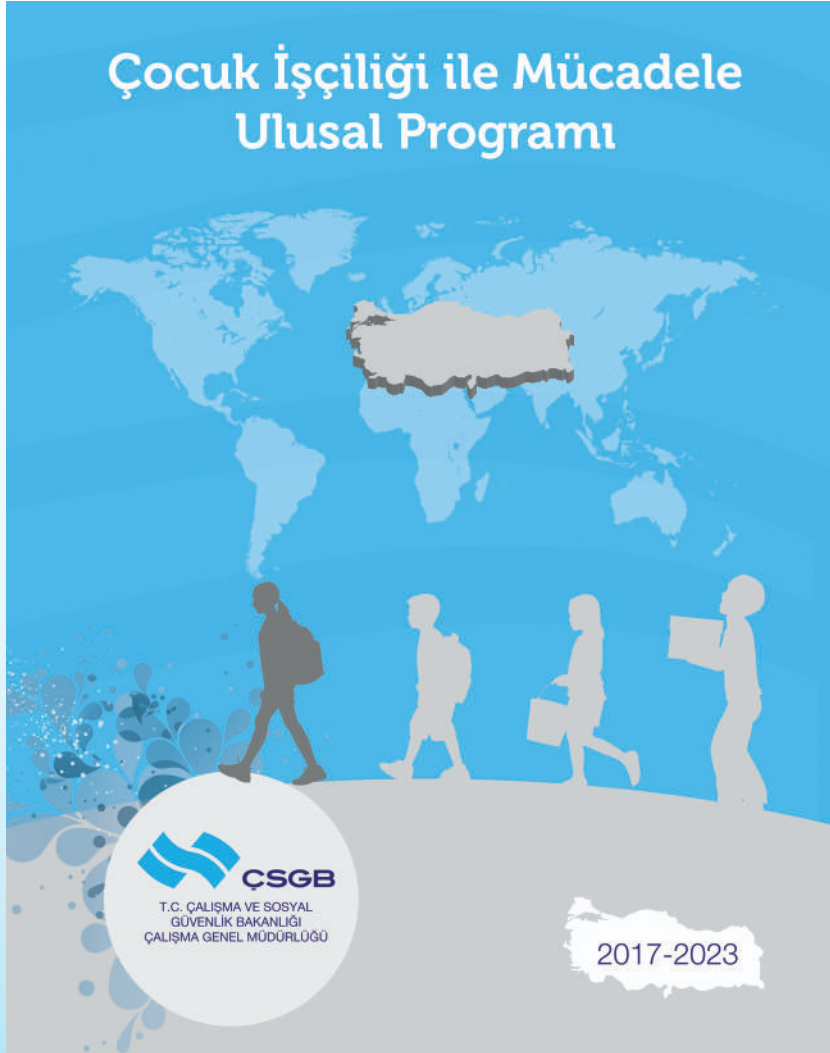
Çocuk işçiliği ile mücadele etme amacına yönelik politika, hedef ve tedbirler, Stratejinin 4 temel politika ekseninden biri olan “İstihdam - Sosyal Koruma İlişki sinin Güçlendirilmesi” eksenini altında yer almaktadır.

2017-2019 dönemi Eylem Planları içinde yine aynı eksen altında “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı etkin bir şekilde uygulanacaktır.” politika başlığı altında tedbirlere yer verilmiştir. Ayrıca, Stratejinin 7 sektöründen biri olan “Tarım sektörü” altında yer alan “Tarım sektöründeki dezavantajlı grupların çalışma ve yaşam şartları iyileştirilecektir.” politika başlığı altında iki tedbir bulunmaktadır.

1.4.2 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak 2005-2015 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanan “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi”, 2017-2023 dönemini kapsayacak şekilde “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı” adıyla güncellenmiştir.

Başta en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliğinin önlenmesi temel hedefiyle, çocukların çalışma yaşamına girmesinde temel nedenleri oluşturan yoksulluğun ortadan kaldırılması, eğitimin kalitesinin ve ulaşılabilirliğinin artırılması, toplumsal bilinç ve duyarlılığın geliştirilmesi gibi geniş kapsamlı tedbirlerle ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sosyal taraflar ve sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla, hazırlanan “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı” 9 Mart 2017 tarihli Bakan oluruyla yürürlüğe girmiştir.

Yürürlüğe giren Ulusal Program’ın ekinde yer alan Eylem Planı’nda çocuk işçiliği ile mücadele amacıyla 2017-2023 döneminde yürütülecek temel politika ve stratejiler belirlenmiştir. Söz konusu temel politikalar ilgili tüm tarafların katkılarıyla 28 Mart 2017 tarihinde yapılan Teknik Çalışma Toplantısı ile alt faaliyetlerle detaylandırılmış ve takvimlendirilmiştir. “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı (2017-2023)” 25 Mayıs 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ulusal Program’ın çocuk işçiliğinin başta en kötü biçimleri olmak üzere sona erdirilmesine yönelik olarak hazırlanan Eylem Planı’nda 7 politika başlığı altında 19 strateji ve 88 tedbir maddesi yer almaktadır. Ulusal Program’da yer alan faaliyetlerin takibi yılda iki kere düzenlenen İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantıları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Eylem Planı’nın “Eğitim ve İyileştirmeye Yönelik Önlemler” isimli politika başlığı altında “2018 yılının Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı ilan edilmesi” tedbir maddesi yer almakta olup bu kapsamda, çocuk işçiliği ile mücadele çalışmalarına katkı sağlanması amacıyla 2018 yılının Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı ilan edilmesine ilişkin 2018/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi 20 Şubat 2018 tarihli ve 30338 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Genelge çerçevesinde toplumun çocuk işçiliği ile mücadele konusunda duyarlılığının artırılması ve Ulusal Program’ın politika ve hedeflerine en üst düzeyde katkı sağlanması için ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak olan tüm çalışmalarda çocuk işçiliği ile mücadele hususuna öncelik verilecek olup 2018 yılı özelinde ve Ulusal Program’ın uygulanma sürecinde ilgili tüm ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla gerekli iş ve iş birlikleri yapılacaktır.

Bu doğrultuda, 23 Şubat 2018 tarihinde 2018 yılının Çocuk İşçiliği

ile Mücadele Yılı ilan edilmesi kapsamında ilgili tüm taraflarla ortak olarak yapılacak olan çalışmalara destek verilmesi ve çocuk işçiliği ile mücadele hususunda iş birliği ve kararlılığın ortaya konması adına Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan'ın himayesinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile ILO iş birliğinde "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ortak Deklarasyonu İmza Töreni" gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu deklarasyon Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Gençlik ve Spor Bakanı, İçişleri Bakanı, Kalkınma Bakanı, Milli Eğitim Bakanı; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Başkanları ile ILO Türkiye Ofisi Direktörü tarafından imzalanmıştır.

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM
Öğretmen El Kitabı

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM

Öğretmen El Kitabı

BÖLÜM 2

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELEDE EĞİTİMİN ROLÜ

Bölüm 2

Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Eğitimin Rolü

2.1 Eğitimin Önemi

Eğitim, bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini tüm göstergelerde doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen en önemli faktördür. Bilgi çağı olarak adlandırılan çağımızda, toplumların önemli özelliklerinden biri de katlanarak artan bilgiye ulaşma yollarını eğitim yoluyla yeni kuşaklara kazandırmaktır. Bütün dünyada eğitime verilen önem her geçen gün artmakta ve eğitime yapılan yatırımın toplumun geleceğine yapılan yatırımla eş anlamlı olduğu kabul edilmektedir.

Eğitimde “yaşam boyu öğrenme” ve “her yerde eğitim” ilkeleri, tüm dünyada benimsenmiş ve eğitimden en çok yararlanan evre olarak okul çağı kabul edilmiştir. Okuldan, öğrencilere istenik davranışlar kazandırması, bunları pekiştirmesi ve öğrenciyi şekillendirmesi beklenmektedir. Hızlı teknolojik gelişmelerin bu beklentileri, belirlenen programların da ötesine geçirdiği, ailenin veya diğer toplumsal kurumların üstlendiği birçok rolü de okula yüklediği görülmektedir.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de çeşitli mesleklerde, özellikle orta ve yüksek seviyede yetişmiş insan gücüne ihtiyaç giderek artmaktadır. Yetişmiş insan gücü ihtiyacını karşılamak üzere okullar

toplumların öncülüğünü yapmakla yükümlü kılınmışlardır.

Ünlü Alman filozof E. Kant, “İnsan, ancak eğitim sayesinde insan olabilir.” demektedir. İnsan doğuştan getirdiği yeterlikler üzerine aileden, çevreden ve okuldan aldığı eğitim sayesinde insanlaşmaktadır. Bireyin topluma uyum sağlaması ve bir toplumun üyesi olabilmesi eğitim sayesinde gerçekleşebilmektedir.

İslam medeniyetinin en önemli isimlerinden biri olan Mevlana ise, eğitimi bireyin kendini gerçekleştirme olarak görmektedir. Mevlana’ya göre çocuk, eğitim yoluyla gerçek benliğini yakalayabilir; bu benlik, eğitim sayesinde çocuğun kendi bağımsızlığını keşfetmesini sağlayabilir.

Eğitim hem insanı insan yapar; hem toplumu bir arada tutan değerleri öğreterek toplumun devamlılığını sağlar; hem de devletlerin sürekliliğini sağlamak için gereken normları kazandırır. Eğitimsiz toplumlar, mutsuz bireyler ve geleceği olmayan toplumlar demektir.

İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinde (1948) temel eğitimin herkes için bir hak olduğu vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde de eğitimin tüm çocukların yasal hakkı olduğuna değinilmiştir.

Gerek uluslararası sözleşmeler (ILO 138-182 sayılı sözleşmeler), gerekse ulusal mevzuat, Anayasa, Milli Eğitim Temel Kanunu, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, İş Kanunu vb. çocuğun 14 yaşına kadar her türlü ekonomik işlerde çalıştırılmasını yasaklamıştır. 6-14 yaşındaki çocukların eğitiminin devlet okullarında parasız ve zorunlu olduğu, 1739 sayılı Kanunla hükme bağlanmıştır. 6287 sayılı KHK ile zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılmıştır.

Tüm insanların eğitimden yararlanmasını amaçlayan “Herkes İçin Eğitim” evrensel hareketi Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 1990 yılında Tayland’da yapılan Dünya Konferansı ile başlatılmış olup konferansta şu sonuçlara varılmıştır:

Herkes için Eğitim

Her birey temel eğitim alma hakkına sahiptir. Herkes kendi yaşamını

sürdürebilmek için gerekli bilgi, beceri, değer ve tutumlarla donatılmalıdır.

Kaliteli Eğitim

Eğitim, esnek olmalıdır. İnsanların yaşamlarını yönlendirmelerinde yarar sağlamalıdır. Okula gidemeyen çocuklar için geliştirilebilecek alternatif eğitim programlarının diğer okullarla aynı standardı taşıması gerekir.

Dezavantajlıların Eğitim Hakkı

Herkes, cinsiyet, ekonomik statü, coğrafi yerleşim yeri ne olursa olsun eğitim hakkından yararlanmalıdır. Sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan kendilerini dezavantajlı görenlere öncelik tanınmalıdır.

Bilinç Uyandırmak

Ebeveynlere ve topluma da temel standart bir eğitim verilmelidir. Eğitimin önemi hakkında toplumu bilinçlendirme, çocuklar için etkili bir öğrenme ortamı yaratır.

Harekete Geçirmek

Eğitim sisteminin geliştirilmesinde toplumun tüm tarafları rol almalıdır. İlgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, sosyal taraflar, okullar ve aileler temel eğitim hedefini gerçekleştirmek için çalışmalıdır.

2000 yılında Dakar'da düzenlenen Dünya Eğitim Bakanları Konferansı'nda "Herkes İçin Eğitim (EFA)" kararları benimsenmiş; Türkiye, Aralık 1999'da hazırladığı ön raporda MEB 1997-2000 İcra Planı'na vurgu yaparak "çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi"ni hedef olarak ortaya koymuştur. Konferans neticesinde (28 Nisan 2000) "Dakar Eylem Planı" çerçevesinde alınan kararların 6 ncı ve 7 nci maddeleri şöyledir:

6 ncı madde, "Eğitim temel insan haklarından biridir. Sürdürülebilir bir kalkınma ile ülke içindeki ve ülkeler arasındaki barış ve istikrarın sağlanması ve böylelikle hızlı bir küreselleşmeye tanıklık eden yirmi

birinci yüzyılda topluma ve ekonomiye katılımı artırmak için gerekli anahtar eğitimidir. EFA hedeflerine ulaşılması daha fazla ertelenmemelidir. Herkesin temel eğitim ihtiyaçları ivedi olarak karşılanabilir ve karşılanmalıdır”.

7 nci madde, “Taraflar olarak burada; aşağıda sıralanan hedeflerin gerçekleştirilmesi yükümlülüğünü kabul ederiz:

- En başta dezavantajlı gruplar olmak üzere erken çocukluk bakımı ve eğitiminin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması,
- Kız çocukları, zor durumda olan çocuklar ve etnik azınlık gruplarına dahil çocuklar başta olmak üzere bütün çocukların 2015 yılına kadar kaliteli, zorunlu ve parasız bir ilköğrenime erişmelerinin ve tamamlamalarının sağlanması,
- Bütün gençlerin ve yetişkinlerin uygun öğrenme ve yaşam becerileri programlarına eşit erişimleri sağlanarak öğrenme ihtiyaçlarının karşılanması,
- Kadınlar başta olmak üzere 2015 yılına kadar yetişkin okuryazarlığı konusunda yüzde 50 oranında iyileşmenin ve bütün yetişkinlerin temel eğitim ve sürekli eğitime eşit erişimlerinin sağlanması,
- İlköğretim ve orta öğretimde cinsiyete dayalı eşitsizliklerin 2005 yılına kadar ortadan kaldırılması ve kız çocuklarının kaliteli bir temel eğitime tam ve eşit erişimi ve başarısı üzerinde yoğunlaşarak 2015 yılına kadar cinsiyetler arasında tam bir eşitliğin sağlanması” (<http://digim.meb.gov.tr>).

Çocuk işçiliği ile ilgili tüm çalışmalarda bu güne kadar şu gerçekler ortaya konmuştur:

“Çocuk işçiliği yoksulluğun sonucudur.”

“Yoksulluk çocuk işçiliğinin en önemli tetikleyicisidir.”

Tüm dünyada çocuk işçiliği sorunu ile mücadele edilmektedir. Yapılan araştırmalar yoksullukla çocuk işçiliği arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Çocuk işçiliği ile mücadele yoksullukla mücadeledir.

Ancak; dünyadaki ekonomik gelişmeler sonucunda, özellikle yoksulluk kavramı yerini giderek kalkınma kavramına bırakmış ve artık kalkınmanın sadece bölgesel veya ulusal olamayacağı; bütün

dünyanın birlikte kalkınabileceği ortak görüşü üzerinde durulmaya başlanmıştır.

“Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri” olarak belirlenen hedeflerden biri de “Herkes İçin Eğitim” hedefidir. Bu hedef için tüm dünyada çocuk işçiliğinin sonlandırılması gerekmektedir. Kalkınma kavramı ve küresel ekonominin birlikte ele alındığı, dünyanın giderek küçük bir köy olacağı tartışılan günümüzde çocuk işçiliği konusunda aşağıda yer alan hususlar tartışılmaktadır:

- Çocuk işçiliği kalkınmamış olmanın bir sonucudur.
- Kalkınma çocuk işçiliğini önlemede en önemli faktördür.
- Çocuk işçiliği sona ermeden bin yıllık kalkınma hedeflerine ulaşamaz.

Her çocuk temel hakkı olan eğitim hakkından yararlanmak durumundadır. Çünkü:

- Eğitim, çocuğa kapasite ve yeteneklerini geliştirme fırsatı verir. Okuma, yazma, aritmetik gibi günlük yaşam için gerekli olan yetilerin edinilmesinde gerekli bilgi ve beceriyi sağlar.
- Eğitim çocukların toplum içinde daha aktif roller üstlenmelerini destekler. Değerlerini geliştirme ve iletişim becerisi kazanma süreci onların sorumlu ve ilgili vatandaşlar olmalarını sağlar. Gelecekte daha yüksek ücret alacakları işlerde yer almaları; sosyal ve ekonomik hareketlilik kazanmaları eğitim ile mümkündür.
- Eğitim aracılığıyla çocuklar kendi hak ve sorumluluklarının farkına varırlar. Kendileri için tehlikeli ve istismara yatkın işleri kabul etmeme konusunda daha bilinçli olurlar.
- Özellikle çalışan çocuklar için eğitim, mevcut durumlarını geliştirecek önemli bir anahtardır. Etkili ve nitelikli mesleki ve teknik eğitim, gelecekte daha iyi çalışma olanakları elde etmelerini sağlar.

Çocuk İşçiliğinin Kalıcı Biçimde Sona Erdirilmesi Küresel Konferansı

14-16 Kasım 2017’de Arjantin’de Çocuk İşçiliğinin Kalıcı Biçimde Sona Erdirilmesi Küresel Konferansı yapılmıştır. ILO tarafından, konferansa katılan ülkelerde çocuk işçiliğinin 2025 yılına kadar sona erdirilmesine yönelik çeşitli politikalar önerilmektedir.

2017 yılı ILO raporunda, yasal koruma, sosyal koruma, işgücü piyasası yönetişimi, kaliteli eğitime erişim ve hükümetler, sosyal ortaklar ve diğeri paydaşlar arasındaki sosyal diyalog gibi alanlarda sağlanacak iyileştirmelerin çocuk işçiliğine karşı mücadelede kritik unsurlar olduğu belirtilmektedir.

Söz konu raporda, çocuk işçiliğı ile mücadelede dört temel politika tanımlanmaktadır:

- **Yasal Korumanın Güçlendirilmesi:** Çocuk işçiliğini sona erdirmeye tek başına yasal düzenlemeler yeterli değildir; çocuk işçiliğine ilişkin mevcut yasaların etkili biçimde uygulanması, denetlenmesi ve izlenmesi sağlanmalıdır.
- **İşgücü Piyasalarının ve Aile İşletmelerinin Yönetiminin İyileştirilmesi:** Yetişkinlerin ve yasal olarak çalışabilecek yaşta ki gençlerin yeterli gelir ve güvenlik elde etmesini sağlayan işlerin iyileştirilmesi desteklenmelidir. Çocuk işçiliğinin en yaygın görüldüğü alanlara (kırsal ekonomi ve kayıt dışı ekonomi) odaklanan iyi hazırlanmış işgücü piyasası politikaları çocuk işçiye yönelik talebin azalmasına yardımcı olabilir.
- **Sosyal Korumanın Güçlendirilmesi:** Çocuk işçiliğine karşı sürekli ilerleme sağlanması hanelerin ekonomik güçlüklerinin azaltılmasına yönelik politikaları gerektirir. Tam kapsamlı sosyal korumaya doğru ilerlemenin hızlandırılması burada anahtar durumundadır; çünkü sosyal koruma, yoksul hanelerin bir baş etme mekanizması olarak çocuk çalıştırma yoluna gitmelerini önlemeye yardımcı olur.
- **Kaliteli Eğitime Yatırım Yapılması:** Okul çağındaki çocukların çalışma yaşamına yönelmelerini durdurmanın en etkili yolunun eğitime erişim ve eğitim kalitesinin artırılması olduğu konusunda geniş bir mutabakat vardır.

Üç gün süren konferansta, çocuk işçiliğı ve zorla çalıştırmaya karşı mücadele konusunda ilkeler ve eylemler ortaya konulmuştur. “Çocukların ve ergenlerin yüksek yararının gözetilmesi” gerekliliğini vurgulayan ilkeler insan haklarıyla birlikte çalışma yaşamındaki temel ilkeleri ve hakları ön planda tutma gerekliliğine işaret etmekte, üç taraflı sosyal diyalogla insana yakışır işler üretecek tutarlı ve eşgüdümlü ulusal politikaların önemini altını çizmektedir.

Bildirgede çocuk işçiliğini 2025, zorla çalıştırmayı ise 2030 yılına kadar sona erdirmeye yönelik uluslararası taahhütlerin benimsenmesi öngörülmektedir.

2.2 Çalışan Çocuk Eğitim İlişkisi

Eğitimin öncelikli amacı, toplumun bugününü ve geleceğini şekillendirmek, bireylere ve toplumlara özgüven kazandırmak, kişinin kendini gerçekleştirmesini sağlamak ve dolayısıyla toplumun refah düzeyini ve huzurunu artırmaktır. İyi eğitilmiş çocuklar daha üretken ve kazancı daha yüksek olan yetişkinler olurlar. Eğitilmiş yetişkinler genellikle daha sağlıklıdır; politik süreçlere daha çok katılır; sosyal destek programlarına bağımlı değildir; yeniliğe daha açıktır.

Eğitim çalışan çocukların birçoğu için, gelecekte daha iyi ve güvenli işlere sahip olmalarının kapısını aralayacaktır. Bu, onların mutlu ve üretken birer birey ve gelecek kuşaklara örnek birer yurttaş olmalarına da katkı sağlayacaktır. Bu sonuç, yoksullukla mücadele ve kalkınma için anahtar ögedir.

Bu konular bir bütün olarak aşağıdaki dört noktada açıklanabilir:

- Eğitim çocuklara beceri ve yeteneklerini geliştirme olanağı verir. Okuma, yazma ve aritmetik gibi temel bilgi ve beceriler çocukların günlük yaşamları için çok önemlidir. Temel eğitim çocuklara daha iyi iş olanakları sağlar.
- Eğitim, çocukların toplum hayatına aktif olarak katılımını sağlar. Böylece sorumluk bilinci gelişmiş vatandaşlar olarak toplumsal gelişime katkıda bulunurlar.
- Eğitim yoluyla çocuklar hak ve sorumluluklarının farkında olurlar. Böylece baskı, şiddet ve hak ihlallerine karşı kendilerini korurlar.
- Eğitim, özellikle çalışan çocukların yaşam koşullarını iyileştirmede anahtar rol oynar. İlgili ve yetenekleri doğrultusunda eğitim alan çocuklar, eğitimden daha fazla yararlanma ve gelecekte daha iyi iş koşullarında çalışma olanakları kazanırlar.

Erken yaşlarda çocuğun içinde bulunduğu çevre ve çocuğa sağlanan eğitimin niteliği; onun gelecekteki başarılarını, dolayısıyla yaşam kalitesini belirler. Bu nedenle hem çocuğun, hem de onun

içinde yetiştiği toplumsal çevrenin eğitimi büyük bir önem taşımaktadır.

2.3 Eğitime Devam Etmeme Nedenleri

“Eğitim Hakkı ve Okula Devam Edemeyen Çocuklar” konulu bir araştırmada (Gülcan, 2004), ilköğretimde eğitime devam edememe nedenleri yedi başlık altında toplanmıştır. Bunlar; sosyal, ekonomik, kültürel, demografik, sağlık, bürokratik ve diğer nedenler olarak başlıklar halinde verilmiştir.

2.3.1 Sosyal Nedenler

- Yerleşik bir düzenin olmaması,
- Düzenli bir aile yaşantısının olmaması,
- Eğitim-öğretimin önemini bilmeme,
- Okula kayıt sistemi,
- Öğrencinin okuldaki başarısızlığı,
- Göçle birlikte çarpık kentleşme,
- Sosyal ayrımcılık (bazen özel önem vermek de ayrımcılık olarak algılanabilir),
- Çocuğun yaşadığı çevrenin/ailenin eğitime bakış açısı.

2.3.2 Ekonomik Nedenler

- Ekonomik zorluklar nedeniyle çocukları çalıştırma,
- Meslek edinme şansının azaldığı düşüncesi,
- Eğitim, ulaşım vb. giderlerinin karşılanamaması,
- Hedefsizlik (ekonomik vb.),
- Danışmanlık hizmetlerinin eksikliği,
- Çocuğun geçim kaynağı olarak görülmesi,
- Ailenin yeterli veya düzenli geliri olmaması,
- Eğitim harcamalarının yüksek olması,
- Temel eğitimin ücretsiz olduğuna ilişkin eksik bilgilendirme veya tutumlar,
- İşsizlik,
- Ailenin çalışmaya ilişkin tutumları,
- Sağlık giderlerinin yüksek olması,
- Toplumsal cinsiyet değer yargıları (ekonomik kriz dönemlerinde erkek çocukların okula devamının sağlanıp kız çocuklarının okula gönderilmemesi).

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM
Öğretmen El Kitabı

2.3.3 Kültürel Nedenler

- Kız çocuklarına ilişkin algılar,
- Aile içi iletişimsizlik,
- Eğitime ilişkin tutumlar,
- Eğitimin gelecek güvencesi sağlayamaması,
- Toplumda değişen değerler,
- Eğitim ortamlarının çekici olmaması (fiziksel ve sosyal),
- Çalışmanın aile ve toplum tarafından olumlu olarak algılanması,
- Yaşama ilişkin alışkanlıklar.

2.3.4 Demografik Nedenler

- Göç nedeniyle adres değişikliği,
- Öğrencilerin gerçek yaşı ile nüfus kayıtlarındaki yaşının birbirini tutmaması,
- Öğrencilerin muhtarlıkta kaydının olmaması,
- İkamet belirsizliği,
- Fazla çocuk sayısı,
- Nikahsız yaşayan ailelerin çocuklarını nüfusa kaydettirmemeleri,
- Çok çocuk.

2.3.5 Sağlık Nedenleri

- Hastalanan çocukların veliler tarafından okula gönderilmemesi,
- Öğrencinin engelli ve raporlu olması,
- Hasta olan anne/babaya bakmak için öğrencinin okula gitmemesi,
- Süreğen hastalıklar,
- Aile bireylerinin erken yaşta iş hayatından çekilmesi veya çekilmek zorunda kalması,
- Sağlık konusunda eksik bilgilendirme.

2.3.6 Bürokratik Nedenler

- Okul kayıt ve diğer ihtiyaçların karmaşık olarak algılanması,
- İkamet değişikliğinde yaşanan zorluklar,
- Taşınmalı eğitim ve yatılılık uygulamalarından kaynaklanan zorluklar,
- Okulda rehberlik eksikleri ve baskıcı tutum,
- Boş zamanın değerlendirilmesine ilişkin çekici uygulamaların olmaması,

- Eksik denetimler ve mevzuat uygulamaları,
- Zorunlu eğitimin yeterince tanıtılmaması,
- Kamu yönetiminden kaynaklanan eksiklikler.

2.3.7 Diğer Nedenler

- Tarım politikaları,
- Belediyecilik anlayışları,
- Kurumlar arası koordinasyon eksiklikleri,
- İş tanımlarının açıkça yapılmaması,
- Projelerin sonuçlarının yeterince paylaşılamaması.

2.4 Çocuk İşçiliğinin Eğitime Etkisi

Çocuk işçiliği, çocukların okula dezavantajlı bir konumda başlamasına ve eğitimden yeterince yararlanamamasına neden olur. Çocuk işçiliğinin çocuğun eğitiminde olumsuz sonuçlar doğurabilecek etkileri şöyle sıralanabilir:

• Çocuğun çevresinde kendisine model alabileceği bir yetişkin olmaması

Okulda başarılı olmak için çocuğun desteklendiğini hissetmesi gerekir. Örneğin, çocuk okulda iyi bir not almış veya öğretmeni tarafından takdir edilecek bir iş yapmışsa, eve gidince de o gün okulda ne yaptığını soran ve gerektiğinde takdir eden birine ihtiyaç duyar.

• Aile içi istismar

Aile içinde istismara uğrayan, çalışan veya zorla çalıştırılan çocukların diğer çocuklara oranla anti sosyal davranış sergileme olasılıkları daha yüksektir. Bu tür duygusal problemleri olan öğrencilerin de okulda başarılı olmaları zordur.

• Anne - baba tutumları

Aile içindeki ilişkiler, okul başarısını etkiler. Çok korumacı bir anne-baba davranışı kadar, çocuğun ne yaptığı veya nasıl yaptığına hiç aldırmayan bir anne-babanın davranışı da çocuğun başarılı olmasını olumsuz etkiler.

• **Beslenme:**

Çalışan çocuklar, genellikle iyi beslenememekle birlikte sağlıklarını korumaya yönelik ortam ve bilgiye de sahip değildir.

• **Ev ortamı:**

Çalışan çocuklar, derslerine hazırlanmak için evlerinde gerekli olan zaman, ortam, ödül ve destekten yoksundurlar. Aynı zamanda okuldaki diğer çocuklarla yarışmak zorunda oldukları için de yeterli akran desteğine sahip değildirler.

• **Okuldaki davranışlar:**

Birçok faktörün etkisi ile çocuklar sınıfta dikkatini toplayamamakta, bu nedenle de öğretmen sınıfta zamanının büyük kısmını sadece düzeni sağlamaya ayırmaktadır. Öğretmenin bıkkınlığı ve öğrencinin dikkatini toplayıp derse kendini verememesi oldukça sık rastlanan bir durumdur.

• **Öğretim yöntemleri:**

Sınıfta işlenen konular ve kullanılan yöntemlerde bazen bireyselleştirilmiş öğretim ilkeleri dikkate alınarak düzenlemelere gidilmesi ihtiyacı doğabilir. Bu grup çocuklar daha fazla uygulamalı ve öğrenci merkezli yöntemlere ihtiyaç duyabilirler. Uzun süreli okuma, yazma, alıştırma yapma çocuklara sıkıcı gelebilir. Bu nedenle öğretim yöntemleri daha çekici hale getirilebilir.

2.5 Çocuk İşçiliğini Önlemeye Yönelik Eğitim Modelleri ve Uygulamalar

2.5.1 Yerinde Eğitim Modelleri

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'na göre ilköğretim çağındaki çocukların eğitime ikametlerine en yakın okulda devam etmeleri esastır. Çocukların hiçbir engelle karşılaşmadan, evlerine veya yaşadıkları yerlere yakın okullarda düzeylerine uygun sınıfa devam etmeleri gerekir.

İlköğretim kurumlarına kaydedilen mecburi ilköğretim çağındaki öğrencilerin velileri, öğrencilerin okula devamını sağlamakla yükümlüdür. Okul yönetimleri, millî eğitim müdürlükleri, il eğitim denetmenleri, muhtarlar ve mülkî amirler 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun ilgili hükümleri gereğince çocukların okula devamını izlemek üzere gerekli tedbirleri alırlar.

İlköğretim kurumlarındaki öğrencilerden, okulun bulunduğu yerleşim biriminin dışına çıkan, adresi bulunmayan ve okulu olmayan bir yere gidenlerin durumu, okul yönetimince e-okuldaki devam bölümüne zamanında işlenir. Öğrencilerin devamsızlıkları, e-okul sistemi üzerinden okul yönetimince sürekli takip edilir. Bu durumdaki öğrencilerin kayıtları, yaşları zorunlu öğrenim çağı dışına çıkıncaya kadar silinmez.

2.5.2 Yetiştirici ve Tamamlayıcı Sınıflar ve Kurslar

222 sayılı Kanun'un 11 inci maddesine göre, yetiştirici ve tamamlayıcı sınıflar ve kurslar; mecburi ilköğrenim çağında buldukları halde, öğrenimlerini yaşlıları ile birlikte zamanında yapmamış olan çocuklara kısa yoldan ilköğrenim vermek, yetişmelerine lüzum görülen çocukları ilköğretim okuluna hazırlamak, ilköğretim okulunu bitirmiş olup da henüz mecburi öğrenim çağında

bulunan ve üst dereceli öğrenim kurumlarına gidemeyecek olanların genel bilgilerini artırmak ve kendilerine iş ve üretim hayatında faydalı olacak bilgi ve maharetleri kazandırmak amacıyla gerçek ve tüzel kişilerle, belediyeler, özel idareler ve Devlet tarafından açılabilir.

2.5.3 Gezici Okullar ve Sınıflar

222 sayılı Kanun'un 9 uncu maddesine göre, nüfusun az veya dağınık olduğu yerlerde; köyler gruplaştırılarak, merkezi durumda olan veya durumu uygun bulunan köylerde ilköğretim bölge okulları ve bunlara bağlı pansiyonlar, gruplaştırmanın mümkün olmadığı yerlerde ise yatılı ilköğretim bölge okulları veya gezici okullar açılabilir. Gezici okullarda gezici öğretmenler görevlendirilir. Bu okullarda yetiştirici sınıflar ve kurslar da açılabilir. Şehir ve kasabalarda, ihtiyaca göre yatılı veya pansiyonlu okullar kurulabilir. Kanun'un 10 uncu maddesi "Bir köy halkı, iş ve üretim hayatının gereği olarak veya olağanüstü sebeplerle yayla, otlak ve bağ gibi yerlere taşındığında köy okulu da, köy halkı ile birlikte göçecek şekilde düzenlenmiş olmalı ve gidilen yerde hemen günlük çalışmasını ve görevini devam ettirmelidir." hükmünü içermektedir.

2.5.4 Okulun Kayıt ve Tespit Görevi

222 sayılı Kanun'un 46-49 uncu maddelerine göre; her çocuk, mecburi ilköğrenim çağına girdiği öğretim yılı başında ilköğretim okuluna kayıt ve kabul edilir. Her veli yahut vasi veya aile başkanı, çocuğunu zamanında ilköğretim okuluna yazdırmakla yükümlüdür.

Her yıl derslere başlamadan en az 15 gün önce, muhtarlar okul müdürüyle iş birliği yaparak köy ve mahallelerindeki mecburi öğrenim çağında bulunan çocukların künyelerini gösterir üç nüsha çizelge hazırlayıp birer nüshasını okul idarecilerine ve ilçe eğitim müdürlüğüne verir; diğer nüshasını da yanlarında saklarlar. Çocuklarını zamanında okula yazdırmalarını, veli yahut vasi veya aile başkanlarına bildirir ve ilan ederler. Mecburi öğrenim çağında olup da belirli zaman içerisinde okula yazdırılmayan çocukları, okul müdürleri kendiliklerinden okula kaydeder ve devam ettirilmesini veli yahut vasi veya aile başkanlarına bildirirler. Bu gibi çocuklar yine de okula gelmezlerse; haklarında devamsız öğrenciler gibi işlem yapılır.

Nüfus cüzdanı bulunmayan veya henüz nüfus kaydı yaptırılmamış çocukların yaşları, çocuklar görülmek suretiyle, ihtiyar kurullarınca tayin ve tespit olunarak; bunlar da mecburi öğrenim çağında olanlar çizelgesine yazılır.

2.5.5 Gezici Öğretmenler

İhtiyaç halinde süresi belli olmayan durumlarda bile bölgeye en yakın bir okula bağlı gezici okul ve sınıf açılabilir. Gezici okullarda gezici öğretmenler görevlendirilir. Bu okullarda yetiştirici sınıflar ve kurslar da açılabilir.

2.5.6 Hiç Okula Devam Etmeyen Çocuklar

222 sayılı Kanun'un 5 inci maddesi ve Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 14 üncü maddesine göre, mecburi ilköğretim çağında olup yurt dışında bulunması, tutuklu olması, oturduğu yerde okul bulunmaması ve sağlık durumu nedeniyle hiç okula gidememiş veya öğrenime ara vermiş çocuklardan özel bir şekilde kendini yetiştirmiş olanlar, sınavla tespit edilecek bilgi düzeyine ve yaşına uygun sınıfa kaydedilir.

Bu sınavlar, ilkokullarda okul müdürünün başkanlığında en az iki öğretmenin; ortaokul ve imam-hatip ortaokullarında ise alan öğretmenleri ile okul rehber öğretmenin katılımıyla bir komisyon tarafından yapılır.

Buna göre okullar bölgelerinde bulunan çocukların, bölgede kısa süreli kalsa bile durumlarına uygun sınıflara kayıtlarını yapar ve eğitimlerine devam etmelerini sağlar.

2.5.7 Sınıf Yükseltme

Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 32 nci maddesine göre, ilkokul 1, 2 ve 3 üncü sınıf öğrencilerinden bilgi ve beceri bakımından sınıf düzeyinin üstünde olanlar velisinin yazılı talebi, sınıf öğretmenin önerisi ile eğitim ve öğretim yılının ilk ayı içinde sınıf yükseltme sınavına alınırlar. Başarılı olanlar bir üst sınıfa yükseltilir.

Bu sınav, okul müdürünün başkanlığında sınıf öğretmeni ve bir üst

sınıfın öğretmenlerinden oluşan komisyon tarafından yapılır. Okulda bu komisyonu oluşturacak sayıda öğretmen bulunmaması durumunda, sınavın yapılacağı yer ile sınav komisyonu, okulun bağlı bulunduğu il/ilçe millî eğitim müdürlüğünce belirlenir.

2.5.8 Eğitim Modellerini Destekleyici Yapılar

- Gençlik Merkezleri: Gençlik ve Spor İl Müdürlükleri bünyesinde kurulan gençlik merkezlerindeki etkinliklerden yararlanmak çocukların gelişimini olumlu yönde etkiler.
- Toplum Merkezleri: Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri bünyesinde oluşturulmuş toplum merkezleri eğitimi destekleyen yapılardır.
- Yaz Kampları ve Gençlik Kampları: Gençlik ve Spor İl Müdürlükleri bünyesinde faaliyet gösteren kamplar eğitimi destekleyen yapılardır.

2.6 Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Okulun ve Öğretmenin Rolü

Bir okulun, Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında öngörülen nitelikli eğitimi gerçekleştirebilmesi, büyük ölçüde öğretmenlere bağlıdır.

Öğretmenin görevi sadece öğretim değildir. Çocukların yanı sıra ailelerini de gerekli konularda bilgilendirme ve sosyal nitelikli konularda farkındalık yaratma öğretmenlerin sorumlulukları arasındadır. Toplum içinde, çalışan çocuklar konusundaki tutum ve davranışların değiştirilmesinde de öğretmen değişim ajanı rolü üstlenir.

Yani öğretmenlerin sorumlulukları sadece sınıftaki çocuklar değildir, onların ailelerini ve yaşadıkları toplumu da kapsamaktadır.

2.6.1 Öğretmenlerin Öğrencilere Karşı Sorumlulukları

Öğretmenin öğrencilere değer vermesi, onlara yaşam becerileri kazandırması, beslenme hakkından oyun hakkına kadar tüm haklarına özen göstermesi ve disiplinle ilgili her konuda insan olarak çocuğun onuruna saygı duyması gerekir. Öğretmenler, sınıflarındaki risk altındaki çocukları, okulu bırakma riski altında olup çalışma hayatına yönelenleri en iyi bilenlerdir. Bu çocuklar genellikle sınıfta yoktur, sınıfta olduklarında yorgunluk işaretleri verirler, okul performansları düşüktür, aile içi sorunları vardır. Çocuklarla doğrudan ilişki içinde olduklarından bu çocukları tespit etme, çalışmalarını önleyerek eğitime geri dönmelerini sağlama, başarı durumlarını izleme ve değerlendirme konularında öğretmenler aktif görev alabilirler.

Ayrıca öğretmenler tarafından yapılabilecek bazı faaliyetler şunlardır:

• Öğrenmeyi Çekici Hale Getirme

Öğretme süreci öğretmenin bildikleri ve öğretmek istedikleri ile sınırlı olmamalı, bu süreçte çocukların yaratıcılığına da yer vermelidir. Yaşam için öğrenme olarak ifade edebileceğimiz bu kavram, çocukların okuma-yazma ve sayısal işlem becerilerinin yanı sıra, yaşamın temelini oluşturan daha ileri ve karmaşık becerilerle donatılmalarını gerektirir. Bu beceriler, çocukların kendilerini içinde buldukları koşullara uyarlayabilmelerini ve bu koşullara göre değiştirebilmelerini sağlar.

Yaşam için öğrenme yaklaşımında öğretmenlerle öğrenciler arasındaki ilişki çok önemlidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel ilkelerinde de belirtildiği gibi öğretmenler, çocukları kendi başlarına düşünmeye, neyin nasıl öğrenileceğini öğrenmeye yöneltmeli, sınıfta demokratik katılıma elverişli bir ortam yaratmalıdır. Ayrıca öğrenmenin gerçekleştiği ortam öğrenci merkezli olmalıdır. Bu ortam, çocukların gelişme düzeyleri ve yeteneklerine uygun olmalıdır.

Bu yaklaşım; cinsiyet, kültür, ekonomik eşitsizlikler, fiziksel ve zihinsel engelli ve okul dışı çalışma gibi konuları dikkate alan bir eğitim

programı ve öğretimi gerektirir. Böyle bir öğretim, çocukların bu tür farklılıklara olumlu yaklaşmasını sağlar.

Yaşam becerileri kazanma, birlikte iş yapma, uzlaşma, iletişim kurma ve karar verme ile eleştirel ve yaratıcı düşünceyi içerir. Bu şekilde bir eğitim alan çocuk, kendisinin ve diğerlerinin haklarını sorgulayacak, birbirini daha iyi tanıyacak ve destekleyecek, böylece çalışan ve çalışmayanın kaynaşması da kolaylaşacaktır.

Öğrenme sürecinde pasif rol almak, sadece öğretmeni dinlemek ve tahtaya yazılmış olanları deftere geçirmek, çocuklara hiç de çekici gelmemektedir. Her şeyde olduğu gibi, öğrenme sürecinde de katılım, hem öğrenmeyi kolaylaştırmakta, hem de yaratıcı ve eleştirel bir iletişimin doğmasına yol açmaktadır. Öğrencilerin becerilerini geliştirerek onları geleceğe hazırlamak, ancak böyle bir öğretim tekniği ile mümkündür.

• Çocuk İşçiliği Konusunda Bilgilendirme

Öğrenciler, kendilerini korumaya yönelik ulusal ve uluslararası sözleşmeler, yasalar ve haklarını bilmelidirler. 21 inci yüzyılın çocukları olarak, kendi yaşitlarının çeşitli nedenlerle çalışmak zorunda bırakıldığını ve çalışmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini öğrenmelidirler.

Bu öğrenme sürecinin de kendi katılımları ile “yaşam için öğrenme” yaklaşımı çerçevesinde gerçekleştirilmesi, bu konuda en azından kendi okullarında çalışan arkadaşlarına yönelik sorumluluk almalarını kolaylaştıracaktır.

Bilmek, hayata geçirmek için yeterli değildir. O bilgiye ilişkin kültürel normlar, tutumlar, bilginin yaşama aktarılmasını engelleyebilir. Ancak bu tutumlar değiştikten sonra bilgi davranışa dönüşebilir. Örneğin bir öğrencinin ailesinde, çalışan çocuklara yönelik olumsuz fikirler varsa (sigara kullandıkları, yasa dışı işler yaptıkları gibi), bu düşünceler çocuklarına da aktarılmıştır. Çocuğun çalışan arkadaşını kabul etmesi, onunla kaynaşabilmesi için, önce bu düşüncelerden kurtulması gerekir. Bu da ancak yaşayarak öğrenme ile olanaklıdır.

• Çalışan Çocukları Okula Çekme

Çocuğun sorunları ile ilgilenmek

Bu hedef, önce çalışan çocukların belirlenmesini; daha sonra devam durumu, başarı düzeyi, derse katılımı ve arkadaşları ile iletişiminin izlenmesini; müdahale gerekip gerekmediğine karar verilmesini; gerekiyorsa ne tür bir plan izleneceğine karar verilerek uygulamaya geçilmesini içerir. Her çalışan çocuk için bu süreci tekrarlamak gerekir.

Bu sürecin, çocuğu aşağılamadan, reddetmeden, samimi bir ilişki kurarak ve çocukla birlikte planlanması gerekir. Aksi takdirde çocuğa yararlı olmak yerine, zarar vermek de olasıdır. Öğretmen, çocuk ile profesyonel bir görüşme yaptığının bilincinde olmalıdır. Yer ve zaman iyi seçilmelidir. Ders aralığında, diğer öğrencilerin veya öğretmenlerin bulunduğu bir ortamda böyle bir görüşme yapılamaz. Konuşulanların çocuk ile öğretmen arasında kalacağı, kendi izni olmadan başkalarıyla paylaşılmayacağı konusunda çocuğa güvence vermek gerekir. Gizlilik ilkesi, bu tür görüşmelerde çok önemlidir.

Çocuğun çalışma nedenleri ve alınması gereken önlemler konusunda tartışıldıktan sonra, gerekli işlemlere karar verilebilir. Bunlar, aile ile görüşerek yardıma ihtiyaçları varsa sosyal yardım alabilmeleri için yaşadıkları yerdeki sosyal hizmet birimleri, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı gibi kuruluşlara yönlendirme; çocuğu, varsa okuldaki rehber öğretmene gönderme; tüm çocukların katılımıyla çeşitli oyunlar, spor faaliyetleri, projeler gerçekleştirerek kaynaşmalarını sağlama şeklinde etkinlikler olabilir.

Sorun aileden geliyorsa veya çocuğun uyum sorunları varsa müdahaleyi gerçekleştirecek kişi birçok durumda öğretmenin kendisi değildir. Öğretmen, kaynaklarla ihtiyaç sahipleri arasında köprü olma görevini üstlenir.

Öğretmenin çalışan çocuk ile ilgilenmesi, onun sorunlarına kendisiyle birlikte çözüm araması, çocuğun öğretmene güvenmesini ve kendini iyi hissetmesini sağlayacaktır. Çocuk için okul bu nedenle çekici bir özellik taşıyabilir.

Çocukları kaynaştıracak ve çeşitli beceriler kazanmalarını sağlayacak sınıf içi ve dışı etkinlikler düzenlemek

Bu konuda üniversite öğrencilerinden veya toplumdaki kaynak kişilerden yararlanılabilir. Ayrıca, yaşanan ortamda bulunan gençlik ve kültür merkezleri, spor merkezleri gibi kuruluşlarla ilişki kurarak, çocukların serbest zamanlarını yapıcı bir şekilde değerlendirmelerini sağlamak söz konusu olabilir. Eşli çalışmalara veya küçük grup çalışmalarına yer vererek, grubu oluştururken çalışan çocukları ayrı ayrı bu gruplara yerleştirmek suretiyle kaynaşmaları sağlanabilir. Çocukların hep birlikte gezi, piknik gibi etkinlikler planlamaları ve hayata geçirmeleri yoluyla birlikte düşünme ve uygulama yetileri geliştirilebilir.

Bu etkinlikler sadece çalışanlar için değil tüm öğrenciler için okulu çekici bir ortam haline getirir. Bu etkinliklerin çocuklara ekip çalışması, ekip içindeki üyelerin görevleri, karar verme, çatışma ve çatışmayı çözme, etkinliği gerçekleştirmek için okul içi ve dışındaki kişilerle iletişim kurma vs. konularda pek çok bilgi ve beceri kazandıracığı kuşkusuzdur. Böylece, aşırı düzen ve kurallar nedeniyle çalışmayı ön planda tutan öğrencilere de ulaşılmış olur.

2.6.2 Öğretmenlerin Aileye ve Topluma Karşı Sorumlulukları

Öğretmenlerin birincil sorumlulukları, öğrencilerin öğretimi ve eğitimidir. Çalışan çocuklar söz konusu olduğunda öğretmenin aileyi ve toplumu bilgilendirmesi, konuya duyarlılıklarını artırması ve gerekiyorsa sorun çözmeye iş birliği yapması gündeme gelmektedir. Sadece çocukla görüşmek yetmez, aileyi de dışarıda bırakmamak gerekir. Aileyi, çocuk çalışmasının riskleri konusunda bilgilendirmek önemlidir ama yeterli değildir. Aile, öğretmenin çabalarına sıcak bakmıyorsa, çocuğu okula çekmek zorlaşır. Yahut çocuk ile aile arasında yeni sorunlar oluşur.

Aile ile görüşmeden önce öğrenciyi bilgilendirmek gerekir. Çocuğu hiç hesaba katmadan, sadece aileye yönelmek de doğru olmaz. Kendisi ile ilgili her konuyu bilmeye ve karar vermeye her birey gibi onun da hakkı vardır.

Aileyi randevu alarak evlerinde ziyaret etmek, onlarla yakın ilişkiler kurmak açısından yararlıdır. Aileye yardım temin etme konusunda girişimde bulunmak gerekiyorsa, bunu aileyi küçük düşürmeden yapmak önem kazanır. Bu nedenle önce ailenin kültürel yapısı hakkında bilgi edinmek yararlı olur. Her aileyi kendi kültürel ve sosyal özellikleri kapsamında ele almak gerekir.

Tek aileyi ikna etmek aynı durumda olan birkaç aileyi ikna etmekten daha zordur. Bu nedenle okuldaki çalışan çocukların aileleri ile grup görüşmeleri yapılabilir. Aile üyeleri çeşitli roller alarak örneğin çocuklarını çalıştırmamak için yeni iş olanakları araştırmak veya sosyal yardım almak için iş birliği yapabilirler.

Ayrıca bu aileleri konu ile ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ile yahut özel teşebbüs temsilcileri ile karşılaştırmak veya kendilerinin çözümler üretmesini sağlamak, bu konularda okulda varsa rehber öğretmenin katılımını sağlamak önemlidir.

Konu sadece çalışan çocukların aileleri ile sınırlı kalmamalıdır. Tüm aileler bir araya gelerek çocuk çalıştırılmasının risklerini çeşitli ortamlarda tartışabilirler.

Aileler, yerel yönetim, sosyal hizmetler il müdürlüğü, sivil toplum

örgütleri, işçi ve işveren temsilcilerinden oluşturulan eylem grupları aracılığıyla, çalışan çocuklar sorununun tartışılması, çeşitli programlar planlanarak uygulanması sağlanabilir. Medyanın katılımı konunun güncelliğini artırır.

Burada yapılması istenen, topluma çalışan çocukların karşılaştığı riskler hakkında bilinç kazandırmak ve çocukların çalışmasını önleyecek çeşitli stratejiler oluşturulması için ortam hazırlamaktır. Öğretmen, bütün bu işleri planlayan ve hayata geçiren kişi olmamakla birlikte, konunun öneminin anlaşılmasında ilk ateşi yakan kişidir.

Eğer iyi tutuşturulmuşsa, ateş yanmaya devam edecektir. Ancak ateşin gereksiz yerlere sıçramasını önlemek için izleyecek ve kontrol edecek mekanizmalara ihtiyaç vardır.

• Öğretmenler arası iletişim ağı

Öğretmenin çalışan çocuklara yönelik gerçekleştirmeyi düşündüğü etkinlikleri önce okul yöneticisiyle, sonra da okuldaki diğer öğretmenlerle paylaşması gerekir. Okulda, farklı sınıflarda bulunan çalışan çocuklara ulaşmak ve çalışmayanları çalışma hayatının risklerine karşı uyarmak için böyle bir birliktelik şarttır. Daha sonraki aşama, o çevredeki diğer okullarda bulunan öğretmenlerle bir araya gelmektir.

• Öğretmenler arası iletişim ağının amacı ne olmalıdır?

O bölgedeki okullarda, çalışan çocuk sorununun boyutlarını belirlemek,

Çalışan çocuklar sorununa çözüm getirme ve önleme konusundaki kaynakları belirlemek,

Milli Eğitim Müdürlüğü'nü bilgilendirmek ve katkılarını almak,

Çocuk işçiliği konusunun sınıfta nasıl tartışılacağı, çalışan çocukların kaynaştırılması için ne gibi uygulamaların gerçekleştirileceği, okulun çekiciliğini artırmak için ne gibi önlemlerin alınabileceği üzerinde tartışarak kararlar oluşturmak.

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM
Öğretmen El Kitabı

2.6.3 Öğretmenlerin Sorunları

Görüldüğü gibi çalışan çocukların çalışmayanlarla kaynaştırılmasında, okula devamlarının sağlanması amacıyla eğitimi çekici hale getirecek yeni öğretim tekniklerinin benimsenmesinde, çalışan çocukların ve ailelerinin sorunlarının çözümünde, toplumu bilinçlendirme ve toplum kaynaklarını kullanmada öğretmenlerin önemli sorumlulukları vardır.

Bu sorumlulukların yerine getirilmesinde öğretmenlerin karşılaşılabilecekleri sorunları şu şekilde sıralayabiliriz:

• Bilgi Eksikliği

Öncelikle çalışan çocukların karşı karşıya kaldıkları riskler hakkında öğretmenlerin çoğunun yeterli bilgisi yoktur. Çocuklarla ve ailelerle gerekli olan mesleki görüşmelerin nasıl, hangi ortamda yapılacağını, toplumu harekete geçirme ve ailelerle grup çalışmaları yapma yöntemlerini kendi eğitimleri sırasında öğrenmemişlerdir. Eğer özellikle ilgilenmedilerse çocuk merkezli yeni öğretim teknikleri hakkında da bilgi sahibi değillerdir.

Gerçekte hiç bir meslek elemanının yeni gelişmeleri takip etmeden sadece okulda aldığı bilgilerle yetinmesi söz konusu olamaz. Ancak çalışan çocukları eğitime kazandırmak ve çocuk çalıştırılmasını önlemek için aileleri ve toplumu bilinçlendirmek, yeni bir konu olarak öğretmenlerin gündemine girmiştir.

Bu nedenle öğretmenlerin ifade edilen konuları kapsayacak şekilde hizmet içi eğitim programları aracılığıyla eğitilmeleri gerekmektedir. Bu konuda bir sistem kurma zorunluluğu vardır. Önce eğitici öğretmenlerin eğitilmesi, sonra da onların diğer öğretmenleri eğitmesi gibi bir yol izlenebilir. Yahut öğretmenler arası bir bilgi ağı oluşturularak elektronik ortamda eğitimleri sağlanabilir.

• Beceri Eksikliği

Bilginin kullanılabilmesi için beceri gerekir. Beceri de ancak yaparak, uygulayarak kazanılır. Bu nedenle eğitim programlarının uygulamalı olarak yapılması gerekir.

Öğretmenler, meslekleri gereği liderlik, iletişim, tartışma, kendini ifade etme gibi becerileri kazanmış olmalıdır. Sınıfta ders verirken de bu becerilerden yararlanırlar. Ancak eğitim yöntemlerinde değişiklik yapmak için bu konuda beceri kazanmaları şarttır.

• Motivasyon Eksikliği

Öğretmenlerin çalışma motivasyonunu olumsuz etkileyen çeşitli faktörler vardır. Bunların başında mesleğin statüsü ve çalışma koşulları gelmektedir. Farklı mesleklerden elemanların öğretmen olarak görevlendirilebilmesi, düşük ücretler öğretmenlik mesleğinin statüsünü düşürmektedir.

Özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük ortamlarda çalışan öğretmenler, öğretim araçlarının eksikliği, kalabalık sınıflar, destek sistemlerinin olmayışı, zor çalışma koşulları ve aşırı iş yükü gibi sorunlarla karşı karşıyadırlar.

Tüm bu zorluklara rağmen, Atatürk'ün "Öğretmenler, ülkenin geleceği sizin ellerinizdedir." deyişinin doğruluğunu ispatlamak istercesine, kendilerine özellikle verilmiş bir görev olmadığı halde sınıflarında bulunan yoksul, özürsüz, çalışan veya çalışma riski altında bulunan çocuklara büyük bir özveri ile yaklaşan ve ellerinden geldiğince yardım etmeye çalışan öğretmenlerimizin sayısı az değildir.

2.7 Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Etkinlikler

2.7.1 Motivasyon Artırma

Bütün çocuklar başarılı olabilir. Fakat risk grubu çocuklar hayata akranlarına göre geriden başlamaktadırlar. Hem çalışıp hem okula giden veya çalışma hayatını bırakıp okula dönen çocuklar ve okuldan ayrılarak iş hayatına atılma riski taşıyan çocuklar eğitsel açıdan risk grubuna girerler. Ailelerinin eğitim düzeyi düşük olan bu çocukların okulda başarılı olup bu başarıları ile takdir toplama olasılıkları düşüktür. Bu çocuklar okulda çok iyi notlar alsalar bile evde bu durumu takdir edecek kimse olmayabilir. Bu da onların motivasyonunu düşürür ve özgüvenlerini kaybetmelerine neden olur. Bu nedenle çocuklar kendilerini yeterince derse veremeyebilir veya zaman içinde dersten uzaklaşabilirler. Bunun için öğretmen öğrencinin motivasyonunu artırıcı

şu noktalara dikkat etmelidir:

- Öğrenci, bir derste veya bir konuda başarı elde etmişse bunun hemen fark edilmesi önemlidir. Bu nedenle sınav havası verilmeden sık sık ölçüm yapılabilir veya öğretmen herhangi bir ilerleme gözlediğinde bunu fark etmiş olduğunu değişik yollarla hemen çocuğa fark ettirebilir.
- Çalışan çocuğun başarısız olması genellikle onun kapasitesinin yetersizliğinden değil, çalışabilmek için olanakların sınırlı olmasından, evde sessiz bir ortamın olmaması veya yeterli araç ve gerecin bulunmamasından kaynaklanır. Bu nedenle notları onun gerçek performansının göstergesi olmayabilir. Öğretmen çocuğun başarısız olma nedenlerini öğrenmeye çalışmalı, gerekirse çocuğa yardımcı olmalıdır.
- Çocukların karşılaştığı diğer bir durum da okulda başarılı olmanın arkadaşları tarafından takdir edilmemesi, hatta alay konusu yapılmasıdır. Bu durumu ortadan kaldırmak, en azından azaltmak için bütün öğrencilerin okula karşı olumlu tutum geliştirmelerine yönelik önlemler almak gereklidir.
- Öğrenci okulda öğrendiği bilgilerin ve okuldaki çalışmalarının onun günlük yaşamı ile ilgili olduğunu görmelidir. Çocukta okuldaki kazanımlarının aynı zamanda onun şu anki ve gelecekteki yaşamını kolaylaştırmada kullanabileceği inancı da oluşmalıdır. Risk grubundaki çocuklar çoğunlukla okulda yapılanların aptalca, sıkıcı, işe yaramaz olduğunu düşünürler. Çünkü öğrendikleri bilgilerin veya yaptıkları işlerin onları gelecekte olmak istedikleri yere nasıl getireceğini tam olarak anlayamazlar. Aynı zamanda bu çocuklar nasıl olsa üniversiteye ya da liseye kadar okuyamayacaklarını düşündükleri için öğrenilenlerin ileride işlerine yaramayacağını düşünüyor olabilirler. Öğretmen konuları işlerken vereceği örnekleri öğrencilerin yaşadığı çevreden verebilir.

Ayrıca, konular onların gereksinimlerine göre biraz esnetilebilir. Örneğin, çalışan çocukların sorunları üzerinde durulabilir veya mahallelerinde o sırada yaşanan ortak bir sağlık sorunu varsa, o sorunun çözümü için çocuklarla birlikte çalışma yapılabilir. Böylece çocuklar hem aktif olarak katılım sağlamış, hem de kendi sorunlarını daha iyi tanıyıp, çözüm yolları üreterek katkıda bulunmuş olurlar.

- Öğretmen ve öğrencilerin dayanışma içinde, olumlu ilişkiler kurarak birlikte çalışabilecekleri bir ortam oluşturmaları, risk grubu çocukların okula karşı olumlu tutum geliştirmelerine ve saygı gördüklerini düşünerek öğrenmeye karşı hevesli olmalarına katkı sağlar. Aynı zamanda öğretmen çocuklar için olumlu bir model olur.
- Okul ve aile arasında yakın bir ilişki olması çocuğun okula ve öğretmene karşı olumlu duygu ve tutumlar geliştirmesine yardımcı olur. Çünkü aileler okulda neler yapıldığını görür ve bilirlerse çocuğu o yönde teşvik ederler.
- Dezavantajlı çocuklar diğer çocuklarla karşılaştırıldığında okulda iyi bir öğrenci olmalarını engelleyecek/etkileyecek kişisel problemleri (tacize uğramak, çalışmak için zorlanmak) olabilir. Yaşadıkları yerler genellikle işsizliğin ve şiddetin yoğun olduğu yerlerdir. Bu nedenle öğretmenin bu konulara duyarlı olması gereklidir. Sınıfında içine kapanık ve başarısız bir öğrencisi olduğunda başarısızlık nedenlerini detaylı olarak incelemek üzere rehber öğretmen ile iş birliği yapmalıdır. Öğrencilerin okul başarıları ile okulda takdir edilen iyi öğrenci olmaları arasında her zaman doğru bir ilişki bulunmayabilir. Öğretmenlerin, bu çocuklara sadece akademik başarılarını artırma konusunda değil, aynı zamanda okulda örnek birer öğrenci olmaları konusunda yardımcı olmaları gereklidir.

Tüm öğrencilerin, hatta tüm insanların kendilerini geliştirmeleri için sürekli olumlu motivasyona ihtiyacı vardır. Özellikle de dezavantajlı grupların başarıları ve içinde buldukları topluma pozitif katkı sağlamaları için özel olarak desteklenmeleri gerekir. Kendini geliştirme isteği yaratmak ve bunu sürdürmek için güdüleme çok önemlidir.

2.7.2 Öğretmenin Yararlanabileceği Teknikler

• Model olma

Öğretmen öğrencilerden beklediği bazı davranışları bizzat kendisi göstermelidir. Gelişim dönemlerine göre farklılıklar göstermekle birlikte, çocuklar çevrelerindeki yetişkinlerden bazılarını model alarak davranışlarını düzenlerler.

• **Ödüllendirme**

Ödül her yaşta insanın olumlu davranışlarının pekiştirilmesine katkı sağlayan bir yöntemdir. Özellikle dezavantajlı çocuklar takdir edilmeye daha çok ihtiyaç duyarlar. Ancak, ödülün sıklığı da belli bir düzeyde tutulmalıdır.

• **Soru sorma**

Sınıf içinde çekingen tavırlar sergileyen dezavantajlı çocukların etkinliklere katılmasını sağlamak için soru sorarak fırsatlar yaratılabilir.

• **Tekrar**

Akranlarına kıyasla konuları anlamada zorlanan çocuklar için tekrar etmek yararlı olabilir. Bazı konuların daha iyi anlaşılabilmesi için konunun biraz daha açıklanmaya ihtiyacı olabilir.

• **İpucu verme**

Bilinmeyen konularda öğrencinin yaşantısından bazı ipuçları vererek konunun basitleştirilmesi sağlanabilir.

• **Göz kontağı kurma**

Öğretmenin çocukla kuracağı göz kontağı tarafların karşılıklı kabul edilmesi ve cesaretlendirilmesinin yanında dikkat ve ilgiyi de artıracaktır.

2.7.3 Eğitimde Dikkat Edilmesi Gereken Konular

• Karşılıklılık

Eğitimin amacı, sadece okul dışında kalmış çocuğun gelişimine katkıda bulunmak değildir. Sosyalleşme sürecinde birçok deneyim, önemli ölçüde yaşlıların birbirleriyle kurduğu iletişim aracılığıyla kazanılabilir. Çocukların okul dışında kalmış yaşıyla kuracağı ilişkilerden kazanabileceği çok önemli hayat deneyimleri vardır. Başka birisine yardım edebileceğini, bir şeyler öğretebileceğini hisseden çocuk, duygusal ve zihinsel olarak da bir gelişim kaydedebilecektir.

Grup içinde eğitime devam eden çocuk, eksik dersler ve konularla ilgili olarak eğitimci rolünü üstlenebilir; böylece aralarında kurulan bu ilk dayanışma deneyimleriyle her iki grup çocuğun gelişimine olumlu katkılar sağlanabilir. Ancak, eğitim sırasında okula devam eden çocuğun sürekli ön planda olması iletişimin gelişmesine engel olabilir. İletişimin iki yönlü olması amacıyla bu destek ve yardım karşılıklı olmalıdır. Çalışan çocuğun kazandığı olumlu deneyimleri diğer arkadaşlarına aktarması, bu deneyimlerin paylaşılması ile karşılıklı yardımlaşma sağlanabilir. Böylece her iki grup da bu etkileşimden değişik şekillerde fakat olumlu yönde etkilenecektir. Bu yardımlaşma ve bütünleşme, ancak her iki grubun hazır buldukları noktada gerçek amacına ulaşabilir.

• Rehberlik Servisi ve Aile ile İş Birliği

Kapsayıcı eğitimde, okul olanakları ölçüsünde rehberlik servisi ve uzmanlarla iş birliği yapmak ve çocukların gelişim özelliklerine uygun bir eğitim ortamı hazırlamak önemlidir. Diğer taraftan aile bu çalışmalara olabildiğince dahil edilmelidir. Rehberlik, bireyin kendini tanıması ve kabul etmesi, problemlerini çözmesi, gerçekçi kararlar alması, kapasitesini geliştirmesi, çevresine dengeli ve sağlıklı biçimde uyum sağlaması ve böylece kendini gerçekleştirebilmesi için uzman kişilerce bireye verilen sistematik ve profesyonel yardım sürecidir.

• Hazır Bulunuşluk

Dezavantajlı çocuklar akranları ile birlikte eğitim görecekları ortama

önceden hazırlanmalıdırlar. Okul dışında kalmış çocuğun diğer çocukları olumsuz yönde etkileyebilecek ve uygulamaya engel olabilecek anti-sosyal davranışlarının kontrol altına alınması gerekir. Dezavantajlı çocuklar eğitim ortamına hazırlanmalıdır. Bunun için özel ilgi gerekebilir.

• Grup Etkinlikleri

Dezavantajlı çocukların akranlarıyla iletişim kurmalarında güçlükler yaşanabilir. Grup etkinliklerinde yardımlaşma, paylaşma ve iş birliği yapma gibi sosyal özellikler ile sosyal etkileşim için olanaklar sağlanmaktadır. Grup etkinliğinde iki grup çocuk da kendilerine ve grup üyelerine karşı güven duygusu geliştirirler.

• Oyun

Oyun, çocukların yaratıcılıklarını geliştirebilecekleri ve kendilerini ifade edecekleri bir ortamdır.

Oyun, bütün çocuklar için ortak ve evrensel bir dildir. Çalışan çocuklar, oyuna karşı her zaman daha isteklidirler.

Okulun cazip hale getirilebilmesi için çocukların düzeyine

uygun oyunlara yer verilmelidir. Eğitime oyunla başlamak her zaman olumlu sonuçlar verir. Eğitimde çocukların rol alabilecekleri serbest oyunlar programda yer almalıdır. Çocukların etkileşimi için en ideal etkinliklerden birisi de serbest oyundur. Oyunda, çocuklar birbirlerini

model alırlar ve böylece oyun dezavantajlı çocukların gruba uyumuna yardımcı olur. Kendini değersiz hisseden çocukların oyunda alacağı rol ve başarıya azmi çocuğun kendine güvenini geliştirir ve pekiştirir.

Zengin bir çeşitlilik gösteren çocuk oyunları, çocuk gelişiminin her alanında belirli gereksinimleri karşılamaktadır. Oyun ile bilgi ve davranış biçimleri asıl bağlamlarından çıkarılarak yeni birleştirmeler içine konur, tekrarlanır ve pekiştirilir. Dış dünyadaki kurallar, kavramlar, değerler ve nesnelere arasındaki ilişkiler çocuk tarafından oyun sırasında özümser, örgütlenir. Oyun, iletişim bozukluğu olan çocuklar için sadece oyun oynamaktan çok, bazı şeyleri deneyip yapma yoluyla kazanmada önemli rol oynamaktadır.

• Müzik Etkinlikleri

Grup müzik etkinlikleri çocuklara dikkat, öz denetim, benlik kavramı gelişimi, dil gelişimi, müziksel koordinasyon gelişimi, seslere karşı duyarlılığın gelişimi gibi pek çok bakımdan yararlıdır. Müzik doğal olarak dinleme ve seslerin farkında olmayı içerdiğinden çocukların kulak ve ses eğitiminde önemli bir araçtır.

Çocuklar müzik dinlemekten ve müziğin ritmine göre hareket etmektan hoşlanırlar. Dezavantajlı çocuklar da grup içerisinde bu aktivitelere katılarak güven kazanırlar.

• Deney - Buluş Çalışmaları

Genel olarak; yaparak veya yaşayarak öğrenme tüm dezavantajlı çocuklar için yararlı etkinliklerdir. Dezavantajlı çocuklar bu sayede birçok kavramı öğrenebilir veya öğretebilirler. Diğer taraftan bu tür çalışmalar çocukların yaratıcılıklarını geliştirmeye önemli katkılar sağlar.

• Gezi - Gözlem

Çevre gezileri ve yaşanılan çevreye ilişkin paylaşımlar, ortak ve farklı görüşler çocukların birbirini kabul etmesi, anlaması ve benimsemesi bakımından çok önemlidir. Bu tür çalışmalarda grup çalışması ve eşleştirmeli çalışmalar çocuklar arasındaki bağları güçlendirir.

• **Spor**

Çocukların birlikte oynamaları kadar, belki daha da etkili olarak yarışmaları, takım kurmaları ve takım için ortak çaba sarf etmeleri, kaynaşmaları için son derece önemlidir. Burada dikkat edilmesi gereken şey, rakip olmanın düşman olmak olmadığını anlaşılmaması için çocukların hazırlanmalarıdır. Öğrencilere yönelik drama uygulamaları da etkinlikler arasında yer alabilir.

• **Çevre Düzenlemesi**

Eğitimin çocuğun gelişiminde etkili olabilmesi için, öğrenme sürecinin olduğu çevrenin öğrenmeye uygun bir biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Okul dışında kalmış çocukların akranlarıyla bir arada bulunduğu sınıflarda bu düzenlemenin önemi büyüktür. Birlikte oturma ve aynı sırayı ortak kullanma, iletişimi etkileyen etmenler arasındadır. Özellikle dezavantajlı çocukların tüm etkinlikler süresince diğer çocuklarla beraber oturması, dinleme ve gözlem yapmada, bir görüşe katılmada ve kendini ortaya koymasına yardımcı olacaktır.

• **Cinsiyet Farklılıklarının Dikkate Alınması**

Çocukların eğitime alınmasında “karma eğitim” ilkesi dikkate alınmalıdır. Yani çocukların cinsiyet ayrımı gözetmeksizin bir arada yaşama ve öğrenme becerilerinin geliştirilmesi gereklidir. Ancak, kız çocuklarının daha çok ev işleri veya çocuk bakıcılığı gibi işlerde çalışabileceği dikkate alınarak sınıf ortamında erkek çocukların da ev işlerinde aileye destek verebileceği konusunda yönlendirme yapılabilir. Diğer taraftan, çocukların aileye destek verebileceği işler konusunda cinsiyet ayrımcılığı ve benzeri olası davranışlara karşı önceden önlem alınmalıdır.

2.7.4 Yönelme ve Mesleki Rehberlik

“Bana bir düzine sağlıklı çocuk verin, gelişi güzel seçtiğim her bir çocuğu kendi seçtiğim herhangi bir alanda doktor, sanatçı, hakim veya uzman yapacağıma garanti ederim. Hatta dilenci ve hırsız bile yaparım; yetenekleri ve becerileri ne olursa olsun.” (Watson)

Yönelme, öğrencilerin ilgi, istek, yetenek ve kişilik özelliklerini dikkate alarak; olumlu bir benlik kavramı geliştirebilmelerine, üst öğretim ve mesleki seçeneklerden haberdar olmalarına, potansiyellerinin farkında olarak onu geliştirmeye çalışmalarına, bu doğrultuda kararlar alabilmelerine, aldıkları kararların sonuçlarını görebilmelerine ve sorumluluğunu almalarına yönelik bilimsel hizmetlerin düzenli ve sürekli bir biçimde verilmesi çalışmalarının tümüdür.

Yönelme, tüm ilköğretim okullarında uygulanmaktadır; temel eğitimden ortaöğretime geçiş sınavının kaldırılması ile üst öğrenime geçiş süreci değişmiştir. Yeni sistem ile öğrencilerde oluşan sınav kaygısı ve gelecek endişesinin azalması beklenmektedir. Bu durum, yönelme ve mesleki rehberlik adına bir fırsattır. Okullarda, özellikle dezavantajlı gruplarda yer alan öğrencilerin okul başarılarının izlenmesi, üst öğretime yönelmede ilgi ve yeteneklerin dikkate alınması ve bunun için okulun aile ve öğrenci ile iş birliği yapması çok daha önemlidir.

Çünkü bu grup çocuklar akademik başarıları açısından genellikle geri kalma riski ile karşı karşıyadırlar. Bu öğrencilerin başta mesleki ve teknik eğitim olmak üzere başarılı oldukları ama aynı zamanda ilgi ve yeteneklerinin örtüştüğü alanların belirlenerek üst öğretime yönlendirilmeleri daha da önem kazanmaktadır. Ancak bundan, çalışan çocukların sadece mesleki ve teknik eğitime yönlendirilmeleri sonucu çıkarılmamalıdır; aksine başarılarındaki gelişmeye bakılarak bu çocukların akademik eğitime yönlendirilmeleri çok daha önemlidir ve çalışmaların asıl başarısı bu tür sonuçlarla daha çok anlam kazanabilir.

Çalışan çocuklar genellikle koşulları nedeniyle okul hayatından uzaklaşma eğilimi içinde olan çocuklardır. Bu çocuklar için okuldaki eğitim öğretimin çekici hale getirilebilmesi için okulun öğrenciyle ilgilenmesi gerekmektedir. Bu ilgi sadece çocuğun okula uyumu açısından değil, aynı zamanda gelecek hayatı ile ilgili yönlendirmelerin yapılması için de önemlidir. Çalışan çocuklar için geçerli olan farklı herhangi bir mesleki rehberlik yöntemi yoktur. Diğer tüm çocuklar için geçerli olan yol ve yöntemler çalışan çocuklar için de geçerlidir.

2.7.5 Mesleki Rehberlikte Öğretmenlerin Görevleri

Öğretmenlerin bütün çocuklar için üstlendikleri görevler haricinde ayrıca çalışan çocuklar için mesleki rehberlik görevleri üstlenmeleri de gerekmektedir. Çalışan çocuklarla ilgili olarak yürütülecek izleme ve yöneltme çalışmalarında öğretmenin rolü çok önemlidir. Dört ayrı grupta ele aldığımız çalışan çocuklar için öğretmen şu çalışmalarda aktif rol almalıdır:

- Hem çalışan, hem okula devam eden çocukların iş hayatından çekilerek kendilerine en uygun üst öğretim olanaklarının farkında olmasını sağlamak. Bu çocukların okul hayatından olabildiğince fazla yararlanması halinde sadece mesleki ve teknik eğitim değil akademik başarılarını da artırılabilceği ders dışı destek eğitim olanaklarından yararlandırılması gereği dikkate alınmalıdır.
- Okula devam etmiş, daha sonra ara vermiş, tamamen iş hayatında olan çocukların örgün ve yaygın eğitim olanaklarından yararlanarak mesleki ve teknik eğitime yönlendirilmeleri sağlanmalıdır.

- Hiç okula devam etmemiş, tamamen iş hayatında olan çocukların zorunlu eğitimi tamamlayarak mesleki eğitime alınmaları sağlanmalıdır.
- Halen okula devam eden, ancak her an çalışma hayatına atılma riski olan çocukların okul hayatında tutulmaları sağlanmalı, ilgi ve yetenekleri dikkate alınarak akademik başarılarını artırıcı önlemler alınmalıdır. Bu çocukların akranlarından geri kalmamaları için önlemler alınarak üst öğretim olanaklarından yararlanmaları sağlanmalıdır.

Öğrencinin izlenmesi ve yönlendirilmesinde öğretmen çoğu kez velinin rolünü de üstlenmek durumunda kalabilir. Öğretmen, mesleki rehberlik ve yöneltme çalışmaları kapsamında kullanılacak bireyi tanıma tekniklerinden de yararlanarak öğrenci hakkında bilgi toplar, öğrenciyi ve gerekli durumlarda veliyi bilgilendirir. Velinin ilgisiz olma olasılığına karşılık velinin yerine de karar verebilmelidir. Öğretmen, öğrenci hakkında topladığı bilgilerden özel ve kişisel olanların gizliliğini korur. Sınıf öğretmenleri, branş öğretmenleri ile sıkı bir iş birliği içinde olmalı; branş öğretmenlerinden gelen sınıf gözlem formlarındaki gözlem sonuçlarını, her öğrenci için gözlem raporuna işler; gözlem raporlarının bir örneğini veli bilgilendirme toplantısında velilere dağıtır, açıklar, özel görüşme talep eden velilerle görüşme yapar. Üstün yetenekli öğrenciler ile özel eğitime gereksinimi olan öğrencilerin belirlenmesi ve yönlentilmelerinin sağlıklı yapılabilmesi için varsa okuldaki rehberlik ve psikolojik danışma servisi, yoksa bağlı bulunduğu rehberlik ve araştırma merkezi ile iş birliği yapar.

2.7.6 Rehber Öğretmenin (Psikolojik Danışman) Görevleri

Okuldaki çalışan çocukların izlenmesi ve üst öğretime yönlentilmesi konusunda rehber öğretmenlerin görevleri çok önemlidir. Diğer tüm dezavantajlı gruplarla birlikte çalışan çocuklar ayrı bir ilgi ve rehberliğe gereksinim duyarlar. Rehber öğretmen, okulun, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri programını, yöneltme etkinliklerini de kapsayacak şekilde hazırlar; sınıf öğretmeni ve şube rehber öğretmeni ile iş birliği yaparak eğitsel, meslekî, bireysel rehberlik ile bireyi tanıma uygulamaları ve sonuçlarını pasif ve aktif yöneltme sürecinde kullanılmak üzere bütünleştirir, değerlendirir. Ayrıca, yöneltme sürecinde; öğrencilere, okul yönetimine, öğretmenlere, velilere danışmanlık hizmeti verir.

Çalışan çocukların velileri ile özel olarak ilgilenir; veli bilgilendirme toplantısında hazır bulunur, görüşme talep eden velilere yöneltme çalışmaları hakkında bilgi verir. Gerekliğinde Rehberlik ve Araştırma Merkezi ile iş birliği yaparak bu çocukların yönlendirilmesinde destek sağlar. Diğer taraftan, çevrenin iş olanakları ve sanayi kuruluşları araştırılarak çalışan çocukların gelecekte edinecekleri mesleklerin belirlenmesinde ve öğrencinin eğitim hayatından en iyi şekilde yararlanmasında aktif görev alır.

Çalışan çocukların okul başarılarının izlenmesi ve değerlendirilmesinde olduğu kadar, üst öğretime yönlendirilmesinde okul yöneticileri, öğretmen ve uzmanlar kendilerini veli yerine koyarak karar vermeli, çocukların gelecek hayatları ile ilgili kararları verebilmek için etkili bir okul-aile iş birliği örneği sergilemelidirler. Okul tarafından, tüm dezavantajlı gruplarla birlikte özellikle çalışan çocukların üst öğretimde de izlenmesi, bir meslek sahibi edilmesine kadar sürdürülmelidir.

Öneriler

- Tüm çocukların öğrenme süreçlerine etkin katılımını sağlamak,
- Sürekli devamsızlık yapan çocukların sistemde kalmalarını sağlamak,
- Eğitime devam edememiş çocuklar için alternatif eğitim olanakları yaratmak,
- Okullaşma ve okula devamda cinsiyet ve bölgeler arasındaki farkları en aza indirmek,
- Çocuğun bulunduğu her ortamda çocuğa uygun, uyumlu öğrenme ortamları oluşturmak.

2.7.7 Anne - Baba Eğitimi

Yaygın eğitim kurumlarında anne-babalara çocuklarının gelişimini desteklemek amacıyla anne-babalık becerilerinin geliştirilmesini destekleyen programlar uygulanmaktadır. Bu kurslar ve seminerlerde, aile içi ilişkilerin güçlendirilmesi yoluyla çocuğun var olan potansiyelini kullanmasını sağlamak amaçlanmaktadır. Söz konusu çalışmaların MEB ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı iş birliğinde yürütülmesi planlanmıştır. Bu kapsamda, çocuk gelişimi ve eğitimi, çocukla sağlıklı iletişim, olumlu davranış ve alışkanlıklar kazandırma yolları, okul-aile ilişkileri, eğitimin önemi ve katma değeri, başta çocuk hakları olmak üzere temel haklar ve özgürlükler ile çocuk işçiliği konularına ilişkin içerikler yer almaktadır. Bu çalışmalar kapsamında, çocuk işçiliğini önlemeye yönelik faaliyetlere yer verilebilir.

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM
Öğretmen El Kitabı

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE EĞİTİM

Öğretmen El Kitabı

BÖLÜM 3

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İZLEME SİSTEMİ

Bölüm 3

Çocuk İşçiliği İzleme Sistemi

3.1 Kurumlar Arası İzleme Sistemi

Tüm taraflarca kabul edilen bir gerçek vardır: Çocuk işçiliği konusunda kurumlar arası koordinasyon ve iş birliği şarttır. Bu amaçla, Başbakanlık tarafından yayımlanan 2017/6 sayılı Genelge ile “Mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla, buldukları illerden diğer illere aileleri ile birlikte giden vatandaşlarımızın bu süreçte ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevreyle ilişkiler, çalışma ve sosyal güvenlik bakımından mevcut sorunlarının tespiti ile bu sorunların giderilmesine yönelik olarak yapılacak çalışmaların ilgili kurum ve kuruluşların iş birliği ile yürütüleceği; mevsimlik gezici tarım işçisi gönderen ve alan her il ve ilçede, mülki idare amirinin başkanlığında; o ildeki ve ilçedeki ilgili kurum ve kuruluş, işçi, aracı ve işveren (toprak sahibi/işleyen) temsilcilerinin katılımı ile İl/İlçe Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu oluşturulacağı” hususları valiliklere duyurulmuştur.

3.1.1 İlgili Kuruluşlar ve Koordinasyon

Bakanlıklar ve merkezi kurumlarca yapılacak çalışmalar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca koordine edilmektedir. Valiliklerce, mevsimlik tarım işçilerinin yoğun olarak çalıştığı yerlerde; işçilerin temel ihtiyaçlarını giderebilecekleri ortak kullanım alanları olan, iklim şartlarına uyumlu, emniyetli, ekonomik, estetik ve fonksiyonel, prefabrik, betonarme ya da çelik iskeletli, yeterli büyüklükte bir bina ile elektrik, su ve kanalizasyon alt ve üst yapısı bulunan geçici yerleşim alanları oluşturulması sağlanacaktır. Bu çalışmalar, Valilikçe görevlendirilecek bir vali yardımcısının başkanlığında yürütülecektir.

3.1.2 Geçici Yerleşim Alanları

Mevsimlik tarım işçilerinin bulunduğu yerlere yakın geçici yerleşim alanları oluşturulacaktır. Geçici yerleşim alanları; sağlık şartlarına uygun, işçilerin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak uygun büyüklükte olacaktır.

3.1.3 Sağlık Önlemleri

İllerde halk sağlığı müdürlüklerince mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması amacıyla mobil sağlık ekipleri oluşturulacaktır. Kurumca verilen sağlık hizmeti bilgileri Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi'ne (e-METİP) aktarılacaktır.

3.1.4 Sosyal Hizmetler

Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerince sosyal hizmetler kapsamında ailelerin bilgilendirilmesi sağlanacak ve aileler; kadın, çocuk, engelli ve yaşlılar için sunulan hizmetlerden yararlandırılacaktır. Ayrıca, okul çağına gelmemiş çocuklar için Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri tarafından geçici yerleşim alanlarında görevlendirilecek personel tarafından eğitim ve bakım hizmetleri sunulacaktır.

3.1.5 Eğitim Hizmetleri

İl Millî Eğitim Müdürlüklerince; Millî Eğitim Bakanlığınca yayımlanan 2016/5 sayılı Genelge hükümleri titizlikle uygulanacaktır.

3.1.6 Din Hizmetleri

İl müftülüklerince mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin inanç ve ibadet ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tüm tedbirler alınacaktır.

3.1.7 Güvenlik Hizmetleri

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı tarafından işçilerin göç döneminde yolculuklarının güvenli ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.

3.1.8 Bilgilendirme

Göç veren illerde işçiler ve tarım aracılara, göç alan illerde ise işverenlere ve yöre halkına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.

3.1.9 Eylem Planı

İllerde Yatırım, İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı görevini yürüten vali yardımcısı başkanlığında Mevsimlik Tarım İşçileri Eylem Planı hazırlanacaktır.

Genelge kapsamında kurulacak olan mevsimlik tarım işçileri bürosunda görevli olanlar arasından bir kişi “koordinatör” olarak görevlendirilecek ve bu kişilerin isim ve iletişim bilgileri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bildirilecektir.

3.1.10 Projelerin Desteklenmesi

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca gönderilen ödenekten, üniversiteler ve en az üç yıldır faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik projelerine maddi destek sağlanacaktır.

3.1.11 İzleme Kurulu

“Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu” oluşturulmuştur. Kurulun sekretarya hizmetleri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından sağlanacaktır. İlgili kurumlar aşağıda yer almaktadır.

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- Sağlık Bakanlığı
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

- Milli Eğitim Bakanlığı
- İçişleri Bakanlığı
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
- Kalkınma Bakanlığı
- Maliye Bakanlığı
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
- Valilikler
- Belediyeler
- İl Özel İdareleri
- Kaymakamlıklar

3.2 Milli Eğitim Bakanlığı Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin Çocuklarını İzleme Sistemi (2016/5 sayılı Genelge)

Eğitimin en önemli süreçlerinden birisi izlemedir. Eğitim sistemi çocukların eğitimden sürekli olarak yararlanabilmesi için bir izleme sistemini her bakımdan kurmak zorundadır. Özellikle risk altındaki çocukların izlenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Okulu bırakma riski altında olan çocukların izlenmesi için özel olarak bir sistemin kurulması gerekir. Bu çocuklar için eğitimden kopmadan önce önlem almak çok önemlidir. Eğitimden koptuktan sonra çocuğun tekrar okula kazandırılması oldukça zor olacaktır. Çocuk işçiliğinin önlenememesinin önemli nedenlerinden bir tanesi kalıcı bir izleme sisteminin eksikliğidir. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığı yasalarla belirlenmiş hükümlerin uygulanmasındaki boşlukları gidermek üzere açıklayıcı yeni bir izleme sistemin kurulmasını sağlayacak tedbirler almıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu dayanak gösterilerek bir genelge yayınlanmıştır. Genelge 2010 tarihli genelgeyi yürürlükten kaldırmış, uygulayıcıların karşılaştığı taşımali eğitim, öğrenci tespiti ve e-okul üzerinden izleme gibi pek çok soruna çözüm getirmiştir.

Genelgenin açıklama kısmında; “Ülkemizin sosyo-ekonomik yapısı ve coğrafi şartları gereği birçok vatandaşımız yılın belirli dönemlerinde ikamet ettikleri yerleşim birimlerinden mevsimlik gezici tarım işçisi, göçer veya yarı göçer olarak yurdun farklı bölgelerine göç etmektedirler. Eğitim ve öğretim dönemine rastlayan bu göçler neticesinde zorunlu öğrenim çağındaki birçok çocuğumuzun eğitim ortamından uzaklaşmaları söz konusu olmaktadır.

Bu durumdaki çocuklarımızın gittikleri yerlerde eğitim ve öğrenim hakkından faydalandırılmaları önem arz etmektedir.” şeklinde giriş yapılarak konunun önemine değinilmiş; 222 sayılı Kanun’un ilköğretim bölge okulları, yatılı bölge okulları, gezici okullar ve gezici öğretmenlerle ilgili 9 uncu maddesi açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Mevsimlik tarım işçileri ile göçer veya yarı göçer ailelerin çocuklarının eğitime erişimi, okullaşması ve devamlarının sağlanması hususunda Genelge hükümleri doğrultusunda, Bakanlıkça, diğer kurum ve kuruluşlarla koordineli bir şekilde hareket edilirken aşağıda belirtilen yol haritasına uyulacaktır.

3.2.1 Çocukların Tespiti

Mevsimlik tarım işçisi ile göçer veya yarı göçer ailelerin çocuklarının eğitime erişimini ve okullaşmasını sağlamak amacıyla göç alan veya göç veren il/ilçe milli eğitim müdürlüklerinde, bir okul müdürü veya müdür yardımcısı başkanlığında, norm fazlası en az üç öğretmenden (norm fazlası öğretmen bulunmayan yerlerde ise bir okul müdürü ve üç okul müdür yardımcısı) oluşan “İl/ilçe Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer veya Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarını Takip Ekipleri” kurulacaktır. Gerektiğinde bu ekiplerde rehber öğretmen de görevlendirilebilir. Bu takip ekipleri temel eğitimden sorumlu il/ilçe milli eğitim şube müdürlerinin koordinasyonunda çalışacaktır.

Valilik ve Kaymakamlıklarca il/ilçe mevsimlik tarım işçileri ile göçer veya yarı göçer ailelerin çocuklarının takip ekiplerine imkanlar dahilinde araç temin edilecektir.

3.2.2 Listenin İlgili Milli Eğitim Müdürlüğüne Teslimi

İl ve İlçe Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer veya Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarını Takip Ekipleri;

a) Okul müdürlükleri, muhtarlıklar, emniyet müdürlükleri, il/ilçe jandarma/karakol komutanlıkları ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içerisinde alan çalışması yaparak illerine gelen veya illerinden giden mevsimlik tarım işçisi ile göçer veya yarı göçer ailelerinin zorunlu öğrenim çağındaki çocuklarının tespit edilmesi,

b) İlinde mevsimlik tarım işçiliği, göçer veya yarı göçer olarak ayrılanların zorunlu öğrenim çağındaki çocuklarının listesinin, ailelerin gideceği ilin il milli eğitim müdürlüğüne gönderilmek üzere bulunduğu il/ilçe milli eğitim müdürlüklerine en kısa zamanda teslim edilmesi,

c) Aynı il içerisinde mevsimlik tarım işçiliği, göçer veya yarı göçer olarak göçen zorunlu öğrenim çağındaki çocukların tespitinin yapılması ve eğitime erişimleri için gerekli tedbirlerin alınması,

görevlerini yerine getirmekten sorumludur.

3.2.3 Bilgilendirme Çalışmaları

İline gelen veya ilinden giden mevsimlik tarım işçisi, göçer veya yarı göçer ailelere yönelik muhtelif zamanlarda çocukların eğitime erişimleri hususunda bilinçlendirme amaçlı ziyaretlerin yapılması ve mevsimlik tarım işçisi çalıştıranların (toprak sahibi/işleyen/aracı) ziyaret edilerek çocuk işçiliği ile ilgili müeyyideler konusunda bilgilendirilmesi yapılacaktır.

3.2.4 İzleme Çalışmaları

E-Okul Yönetim Bilgi Sisteminde “Mevsimlik Tarım İşçi Öğrencisi” geçici nakil nedeninden gelen öğrencilerin okula devam ve takiplerinin yapılması sağlanacaktır.

Okul müdürlükleri, okullarından tarım işçisi olarak giden çocukları ve

gittikleri yerleri tespit ederek bağlı olduğu il/ilçe milli eğitim müdürlüğünde ilgili komisyonlara ivedilikle bildireceklerdir.

3.2.5 Eğitime Erişim İçin Gerekli Tedbirlerin Alınması

Zorunlu eğitim çağındaki mevsimlik tarım işçisi, göçer veya yarı göçer ailelerin ortaokul öğrencisi çocukları, öncelikle kendi bölgelerindeki yatılı bölge ortaokullarına yerleştirilecek; yatılı öğrenci olarak yerleştirme imkânı bulunmayan ortaokul çağındakiler ile ilkokul çağındakiler, göç ettikleri yerlerde taşımali eğitim uygulamasından yararlandırılacaktır. Bu öğrenciler tanımlandıkları okullara misafir öğrenci olarak kayıt ettirilecek ve öğretmenlerin bu öğrencilere verdikleri puanlar ile devam durumları kayıtlı oldukları okul müdürlüklerince e-okul sistemine girilecektir.

Mevsimlik tarım işçisi çocuklarından kayıtlı oldukları okuluna geri dönen öğrencilere ihtiyaç olması halinde telafi eğitimleri yaptırılacaktır.

Taşımali eğitim yoluyla eğitimleri sağlanacak olanlar için il/ilçe milli eğitim müdürlüklerince gerekli tedbirler alınacaktır.

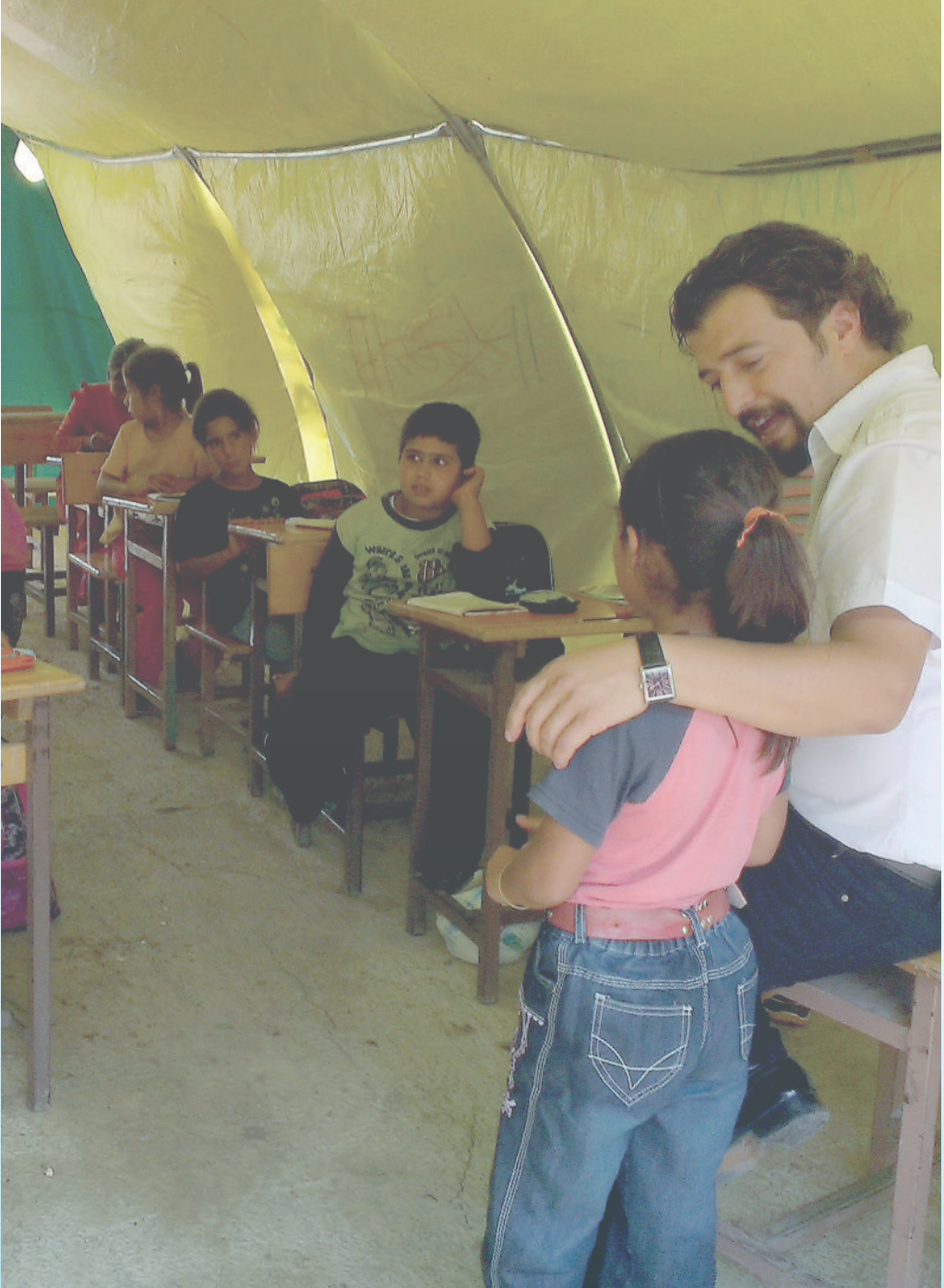
3.2.6 Fiziki Ortamların Düzenlenmesi

Taşımali eğitim kapsamına alınamayan mevsimlik tarım işçisi, göçer veya yarı göçer ailelerinin çocuklarının yoğun olarak bulunduğu yerlerde öğretmenler görevlendirilerek il/ilçe merkezindeki bir okulla ilişkilendirilerek mobil, prefabrik ve benzeri sınıflar açılacaktır.

3.2.7 Eğitim Programları ve Öğretmen Görevlendirme

Bu sınıflarda tercihen, göreve uygun olarak sağlıklı ve tecrübeli öğretmenler görevlendirilecek, bu öğretmenler ihtiyaç duyulması halinde seminer ve kurslara tabii tutulacaktır. Bu öğretmenlere görev sırasında ve seminerler süresince kanuni yevmiye ve yollukları ödenecektir.

Mobil, prefabrik ve benzeri sınıflarda görevlendirilen öğretmenler Talim ve Terbiye Kurulunca onaylanan öğretim programlarını esas alarak, öğrencilerin seviyelerini tespit ederek çevrenin ve öğrenci

grubunun özelliklerine göre esnek ders programları uygulayıp günlük çalışma planı ve çizelgesini hazırlayarak bağlı buldukları il/ilçe milli eğitim müdürlüklerine onaylattırıcaklardır.

3.2.8 Özel Eğitim İhtiyacı ve Rehberlik

Mevsimlik tarım işçisi ile göçer veya yarı göçer ailelerin çocuklarının özel eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi için il/ilçe Özel Eğitim Hizmetleri Kurulu ve Rehberlik Araştırma Merkezi Müdürlükleri tarafından ilgili komisyonlarla koordineli olarak gerekli çalışmalar yapılacaktır.

Mevsimlik tarım işçisi ile göçer veya yarı göçer ailelerin çocuklarının şartlı eğitim yardımları ve diğer yardımlarından faydalandırılması için gerekli tedbirler alınacaktır.

3.2.9 Hayat Boyu Öğrenme

Mevsimlik tarım işçisi ile göçer veya yarı göçer ailelerine yaşam boyu eğitim felsefesinden hareketle halk eğitim merkezleri bünyesinde eğitimin önemi, eğitime erişim, eğitim hakkında faydalanma konularında bilgilendirme faaliyetleri, aile içi ve bireysel eğitim-danışmanlık hizmetleri ve meslek edindirme kursları verilecek, imkanlar dahilinde 1 inci ve 2 nci kademe okuma yazma kursları düzenlenecektir.

Halk eğitim merkezi müdürlüklerince, mevsimlik tarım işçisi ile göçer veya yarı göçer ailelerinin çocuklarının eğitim eksikliklerinin tamamlanması amacıyla yarıyıl ve yaz tatilinde telafi, yetiştirme ve destekleme kursları ile sosyal etkinlik çalışmaları yapılacaktır.

3.2.10 Telafi Programları

Aileler mevsimlik çalışma hayatından dönerek geri geldiklerinde, kayıtlı oldukları il ve ilçelerde valiliklerce telafi programları planlanacak ve uygulanacaktır.

3.2.11 Öğrenci İhtiyaçlarının Karşılanması

İl ve ilçe milli eğitim müdürlüklerince; mevsimlik tarım işçisi ile göçer veya yarı göçer ailelerinin çocuklarının okul kıyafetleri kırtasiye ve

benzeri ihtiyaçlarının Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından temin edilmesi için gerekli girişimler yapılacaktır.

3.2.12 Koordinasyon, Takip ve Raporlama

İl ve ilçelerde kurulan “İl İlçe Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer veya Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Takip Ekipleri”nce yapılacak çalışmaların koordinasyonundan ve raporlandırılmasından yine bu ekipler sorumlu olacaklardır.

Genelge kapsamında yürütülen çalışmalar, altışar aylık dönemler (Haziran-Aralık) halinde raporlanarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili birimlerine gönderilecektir.

NOTLAR - SLOGANLAR

“Sorun da çözüm de ailedir.”

“Çocuk ne yaşıyorsa onu öğrenir.”

Eğer bir çocuk sürekli eleştirilmişse, kınama ve ayıplamayı öğrenir.

Eğer bir çocuk kin ortamında büyümüşse, kavga etmeyi öğrenir.

Eğer bir çocuk alay edilip aşağılanmışsa, sıkılıp utanmayı öğrenir.

Eğer bir çocuk sürekli utanç duygusuyla eğitilmişse kendini suçlamayı öğrenir.

Eğer bir çocuk hoşgörülle yetiştirilmişse, sabırlı olmayı öğrenir.

Eğer bir çocuk desteklenip yüreklendirilmişse kendine güven duymayı öğrenir.

Eğer bir çocuk övülmüş ve beğenilmişse, takdir etmeyi öğrenir.

Eğer bir çocuk hakkına saygı gösterilerek büyütülmüşse, adil olmayı öğrenir.

Eğer bir çocuk güven ortamı içinde yetişmişse, inançlı olmayı öğrenir.

Eğer bir çocuk kabul ve onay görmüşse kendini sevmeyi öğrenir.

KAYNAKÇA

Aksel, Ş. (1999). “Çalışan Çocukların Kültürel Yaşamı.” B. Onur (Yayına Hazırlayan). Cumhuriyet ve Çocuk. İkinci Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara.

Akyüz, E. (2000). Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması. İnsan Hakları Eğitim Dizisi. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Akyüz, E. (2001). Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı, Milli Eğitim Dergisi, Sayı:151, Ankara.

Ataman, B. C. (2000). İşgücü Piyasası ve İstihdam Politikalarının Prensipleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.

Ateşoğlu, M. (2001). ODTÜ Geliştirme Vakfı Özel İlköğretim Okulu, Kaynaştırma Eğitimi Programı, Ankara.

Bilir, N., Yıldız, A. N. (2001) MEB-ILO Eğiticilerin El Kitabı (Çalışan Çocukların Özellikleri), Ankara.

Bulut, I. (1996). “Çocuk Çalıştırılmasının Psiko-Sosyal Boyutları ve Sonuçları.” E. Kahramanoğlu (Yayına Hazırlayan), Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ankara.

Bulut, I. (2007). Öğretmenlerin Çalışan Çocuklara Yönelik Davranışları, Çoluk Çocuk Dergisi, Sayı:69, Ankara.

Corman, Louis. (1996). Çeviren: Hüseyin Portakal, Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi, Cem Yayınevi, İstanbul.

Cüceloğlu, D. (1991). İnsan ve Davranışı, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2005). Türkiye’de Çocuk İşçiliği. Sorun Bizim. Bilgilendirme Materyali. Kitap 1. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, Ankara.

Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Öğretmen El Kitabı. (2008). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları, No:148, Ankara.

Demir, Cennet E. (2001). MEB-ILO Eğiticilerin El Kitabı (Sokakta Çalışan Çocukların Başarısız Olma Nedenleri ve Verimli Çalışma Becerileri) Ankara.

Demiral, Y. (2001). Çalışanlarda ve İşsizlerde Yaşam Kalitesine Etki Eden Etmenler ve Yaşam Kalitesi Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirel, Ö., Kaya, Z. (2005). Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Pegem Yayınları, Ankara.

Dikmeer, İlkiz A. (2001). MEB-ILO Eğiticilerin El Kitabı (Psikolojik Gelişim Açısından Risk Altındaki Çocuklar) Ankara.

Dökmen, Ü. (1999). İletişim Çatışmaları ve Empati, 10. Baskı, Sistem Yayıncılık, Ankara.

Ennew, J. (2004). Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar. Planlama İçin Bir Rehber. UNICEF, Ankara.

Ertem, O., Alptekin, Y. (2001). MEB-ILO Eğiticilerin El Kitabı, Çalışan Çocuklar ve Aileleriyle İletişimde Öğretmenlerin Rolü, Ankara.

Gander, M. J., Gardiner H.W. (2004). Çocuk ve Ergen Gelişimi. Yayına Hazırlayan: Onur, Bekir. 5. Basım. Ankara: İmge Kitabevi, Ankara.

Global Estimates of Child Labour. (2017). Results And Trends, 2012-2016 – ILO, Cenevre.

Gülcan, M. G. (2004). Eğitim Hakkı ve Okula Devam Edemeyen Çocuklar, Eğitimde Yeni Ufuklar Sempozyumu II, Türk Eğitim Derneği (TED), 3-4 Aralık 2004, Ankara.

Gülcan, M. G. (2017). Uluslararası Mevsimlik Tarım İşçiliği Sempozyumu, “Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Aileler ve Çocuklar” Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Eğitim Hakkı 4-5 Ekim, Düzce Üniversitesi, Düzce.

Gülcan, M. G., Uyduran, M. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Eğitim Hakkı, ERTE Kongresi, Uşak Üniversitesi, 14-16 Eylül.

Hatun, Ş. N., Etiler ve E. Gönüllü (2003). “Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri.” Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi. 46:251-260, Ankara.

Herkes İçin Eğitim. (1999). MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü, Ankara.

ILO, (1998). Child Labour - An Information Kit for Teachers, Educators and Their Organizations.

ILO, (2005). Facts on Child Labour, Switzerland, Cenevre.

ILO, (2007). Uluslararası Çalışma Standartları (b.t.), <http://www.ilo.org>.

Leonard, M. (2003). Children’s Attitudes to Parents’, Teachers’ and Employers’ Perceptions of Term-Time Employment, Children and Society, Vol:17, Wiley

Onur, B. (1987). Ergenlik Psikolojisi, 2. Baskı, Hacettepe Taş Kitapçılık Ltd. Şti. Ankara.

Oral, G. M., İnanıcı, A. (2004). Risk Altındaki Çocukların Saptanmasında Öğretmenin Rolü. İstanbul: İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

Sallangül, S. (2002). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE Yayınları:311, Ankara.

Samastı, M., Zülfikar, B. (1997). Çocuk Bakım ve Eğitimi, İşaret Yayınları, İstanbul.

Senemoğlu, N. (2001). Çocuk Hakları, Çalışan Çocuklar ve Eğitim Sorunları, Milli Eğitim Dergisi, Sayı:151, Ankara.

Sunal, O. Çocuk Emeğinin Coğrafya Atlası (b.t.), 13 Ağustos 2007, <http://www.fisek.org.tr>.

TÜİK, (2006). Modüler Çocuk İşgücü Anketinin Hanehalkı İşgücü Anketi ile Birlikte Uygulanması, Ankara.

Uluğtekin, S. (1997). Sokak Çocukları, Eğitimcilerin Eğitimi Programı, Proje Geliştirme ve Uygulama Merkezi Yayınları, İstanbul. Tebliğler Dergisi, Eylül 2003, 2552 MEB Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2003 Ankara.

Woodhead, M. (2004). Psychosocial Impacts of Child Work: a framework for research, monitoring and intervention, Understanding Children's Work An Inter-Agency Research Project, Cooperation UK.

Yavuzer, H. (1992). Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitapevi A.Ş. İstanbul.

Yeşilyaprak, B. (2001). MEB-ILO Eğitimcilerin El Kitabı (Rehberlik Hizmetleri), Ankara.

İLGİLİ İNTERNET ADRESLERİ

[http:// kastamonu.meb.gov.tr](http://kastamonu.meb.gov.tr)

<http:// meb.gov.tr>

<http:// ormg.meb.gov.tr>

<http:// www.rehberlik.net/index>

<http:// www.rehabilitasyon.com/index>

<http://www.ldpride.net/learningstyles>

http://www.unicef.org/turkey/dn_2006_cp41.htm

<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/calisancocuklarsaglik.htm>

<http://www.turkis.org.tr/cocukiscilik.html>

<http://www.ericdigests.org/2003-5/rights.htm>

<http://www.ebscohost.com/ehost/detail?vid>

http://.wwwcnnturk.com/ozel_dosyalar/haber_detay

<http://www.tisk.org.tr/ipec.asp?id=507>

http://www.calisma.gov.tr/calisan_cocuklar/ulusal_mevzuat.htm

<http://www.digm.meb.gov.tr>

<http://www.ldpride.net/learningstyles>

http://www.syriabank.com/indirogretmenim/modules.php?name=roman&d_op=getit&lid= 540&title=ergenlik

www.tr.net/saglik/sss_ergenlik_donemi.shtml

www.ayseabla.k12.tr/pdf/pdr/ergenlikte_gelisim.pdf

http://www.syriabank.com/indirogretmenim/modules.php?name=roman&d_op=getit&lid= 540&title=ergenlik

www.tr.net/saglik/sss_ergenlik_donemi.shtml

www.ayseabla.k12.tr/pdf/pdr/ergenlikte_gelisim.pdf

